

Lehman møter Lofotveggen

—

*norske synspunkter på den nye
amerikanske marinestrategien på 1980-tallet*

Eivind Sælid

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Universitetet i Oslo

Våren 2016

© Forfatter

2016

Lehman møter Lofotveggen – norske synspunkter på den nye amerikanske marinestrategien
på 1980-tallet

Eivind Sælid

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Forord

Jeg vil takke min veileder, professor Olav Njølstad, for hjelpen gjennom de årene det har tatt å gjøre ferdig denne oppgaven. Han fortsatte som veileder også etter at han fikk jobben som direktør for Det Norske Nobelinstitut, og har gitt nyttige tips og tilbakemeldinger underveis i prosessen.

Takk til alle som stilt opp på intervjuer og svart på telefonhenvendelser og eposter. Uten dem ville denne oppgaven ikke vært mulig.

Takk til ansatte på Deichmanske og i Arbeiderbevegelsens arkiver, til stortingsarkivarene, og til andre ansatte på biblioteker og arkiver som har hjulpet meg med å finne frem det jeg har lett etter, i den grad det har vært mulig å finne.

Takk til ledelsen på Bjørnholt skole, som har latt meg jobbe redusert i perioder for å konsentrere meg om masteren. Takk til kollegaer på MK for at dere er en så trivelig og motiverende gjeng.

Takk til Jan, Aksel og øvrige som har lest gjennom hele eller deler av oppgaven og gitt tilbakemeldinger på innhold eller språk.

Takk til Tonje, som pushet meg til å få ferdig oppgaven, og Bentley, som tålmodig har holdt meg med selskap i time etter time mens jeg har skrevet.

Innholdsfortegnelse

1	Introduksjon	1
1.1	Tema og problemstilling.....	1
1.2	Litteratur	2
1.3	Arkiver.....	3
1.4	Muntlige kilder	7
1.5	Bakgrunn, intensjoner og faktiske endringer.....	11
2	Norges respons	21
2.1	Ny strategi?.....	21
2.2	Vestfjord-konseptet	24
2.3	Horisontal opptrapping	30
2.4	Atomvåpen på skip med anløp i Norge	35
2.5	Tilbakemeldinger til amerikanerne.....	37
3	Debatt, beslutningstaking og informasjonsflyt i Norge	41
3.1	Regjeringsapparatet	41
3.2	Forholdet mellom Utenriksdepartementet og Forsvarsdepartementet.....	46
3.3	Etterretningstjenesten	49
3.4	Tverrpolitisk enighet.....	51
3.5	Indre diskusjon i Arbeiderpartiet	54
3.6	SV – en enslig motrøst.....	57
3.7	Informasjon ut til offentligheten	61
4	Konklusjoner	64
	Kilder.....	69

Forkortelser

ASW – Anti-submarine warfare

FD – Forsvarsdepartementet

FO – Forsvarets overkommando

GIUK – Greenland-Iceland-United Kingdom

RSU – Regjeringens sikkerhetsutvalg

SLOC – Sea lines of communication

SACLANT – Supreme Allied Commander Atlantic

SMK – Statsministerens kontor

SSBN – Ballistic missile submarine

SSN – Nuclear powered attack submarine

UD – Utenriksdepartementet

1 Introduksjon

1.1 Tema og problemstilling

På begynnelsen av 1980-tallet ble det vedtatt en ny og mer offensiv marinestrategi i USA. Strategien innebar blant annet et mer fremskutt forsvar i havområdene utenfor Norge, fremfor å vente på den sovjetiske trusselen i det såkalte GIUK-gapet, havområdene mellom Grønland, Island og Storbritannia. Den nye strategien innebar også å teste ut nye taktiske konsepter, som bruk av fjellvegger til radarskygge i Lofoten.

Den amerikanske marinestrategien i seg selv har blitt grundig behandlet av andre, og er ikke mitt hovedfokus. I stedet har jeg sett på hvordan Norge forholdt seg til endringene som skjedde på 1980-tallet, både de som ble gjennomført, og de som i stor grad forble på planleggingsstadiet. Tematikken er viktig fordi strategien kunne ha innvirkning på i hvilken grad Norge ville fått hjelp ved en eventuell russisk aggresjon, og det var derfor i norsk interesse å prøve å påvirke strategien.

Hovedproblemstillingen for oppgaven er:

Hvordan forholdt norske myndigheter seg til endringer i den amerikanske marinestrategien på 1980-tallet?

Denne har jeg delt i følgende underproblemstillinger:

Hvilke konkrete endringer innebar den nye marinestrategien for Norges del?

Hvordan forholdt regjeringen seg til endringene, og var det tydelige forskjeller mellom Willoch- og Brundtland II-regjeringen?

Hvordan foregikk informasjonsdeling mellom regjering, FD og UD, samt departementene seg imellom?

I hvilken grad var det enighet mellom Høyre og Ap om marinestrategien? Var det konflikter innad i Ap rundt temaet? Hvordan markerte SV sin uenighet i syn på amerikansk maritim tilstedeværelse?

Hva visste pressen og offentligheten om debatten rundt marinestrategien?

Perioden jeg har sett på, er avgrenset av innsettingen av Reagan i 1981 og murens fall i 1989.

Ved diskusjoner rundt norsk sikkerhetspolitikk under den kalde krigen er det vanlig å trekke inn begrepsapparatet integrasjon og avskjerming, og avskrekking og beroligelse. Integrasjon og avskjerming henviser til balansegangen mellom å integrere NATO og USA i forsvaret av Norge, og samtidig søke lavspenning ved å holde avstand til noen deler av politikken, som at det ikke skulle være atomvåpen på norsk jord i fredstid. Avskrekking dreier seg om at Sovjetunionen skulle måtte regne med at et angrep på Norge ville føre til store konsekvenser, samtidig som man ville berolige naboen i øst ved å ikke fremstå som truende.

1.2 Litteratur

Rolf Tamnes' *Oljealder* og Olav Ristes *Norway's foreign relations – a history* gir begge en oversikt over Norges utenrikspolitikk under den kalde krigen, inkludert trekk ved Norges forhold til USA og NATO.¹ Børresen, Gjeseth og Tamnes' *Norsk forsvarshistorie bind 6 1970-2000* gir en oversikt over Norges rolle i NATOs felles forsvar, inkludert norsk bidrag til å skaffe amerikanerne etterretningsinformasjon. Boka gir også en oversikt over øvingsvirksomhet langs norskekysten.² Utfordringen med disse bøkene i forhold til min oppgave er at de ikke går spesielt dypt inn i akkurat marinestrategien. De eneste bøkene jeg har kommet over som gjør det, er Tamnes' doktorgradsavhandling *The United States and the Cold War in the North* og Sverre Jervells *Spillet om Norskehavet*.³ Tamnes gjennomgår i detalj utviklingen av den amerikanske marinestrategien i nordområdene, og er inne på hvordan Norge forholdt seg til dette. Kanskje kan min omfattende bruk av muntlige kilder gi noen andre perspektiver enn Tamnes' konkrete redegjørelse. Jervell skriver om mye av det samme, men med et tettere fokus på Norge. Utover de to bøkene er det skrevet en del NUPI-notater, og det er publisert tekster om temaet i bladet *Internasjonal Politikk*. Jeg har også gått gjennom biografier og andre bøker skrevet av sentrale personer som Knut Frydenlund og Thorvald Stoltenberg, for å se om de har skrevet noe tidligere som kan være med på å belyse temaet mitt.

¹ Tamnes, 1997. Riste, 2005.

² Børresen m. fl, 2004.

³ Tamnes, 1991. Jervell, 1987.

1.3 Arkiver

Da jeg startet på masterprogrammet høsten 2012, fikk vi utdelt et hefte med forslag til masteroppgaver. Jeg er og var interessert i utenriks- og sikkerhetspolitikk, med fokus på kald krig, og likte derfor forslagene "Den amerikanske våpenhjelpen under den kalde krigen" og "Natos infrastrukturprogram under den kalde krigen". Det viste seg etter hvert at begge forslagene var satt ut til studenter uten at det var blitt strøket fra forslagslista.⁴ Veileder kom så med forslagene «Norske holdninger til USAs nye marinestrategi på 1980-tallet» og «Norske holdninger til Romania 1960 – 1990».⁵ Av disse virket det første mest interessant for meg, så jeg startet med researchen samme høst. Etter å ha satt meg inn i en del av bakgrunns materialet var det på tide å se hva man kunne finne i arkivene. Det skulle vise seg å bli en ganske tung affære, og den største utfordringen knyttet til oppgaven min har vært nettopp at jeg har funnet veldig lite i arkivene.

Forsvarsdepartementets arkiver

Høsten 2012 tok jeg kontakt med både Forsvarsdepartementet, Utenriksdepartementet og Riksarkivet. I FD gikk det først flere måneder uten at jeg fikk svar på mailer, men jeg kom etter hvert i kontakt med rette vedkommende. Svaret derfra var at jeg kunne få se på arkivene, inkludert graderte dokumenter som så kunne bli vurdert for avgradering dersom de viste seg å være av relevans for oppgaven.⁶ Kontaktpersonen i FD hadde også henvist meg til «bortsettingsarkivet». Jeg tok kontakt med arkivaren med forespørsel om å få komme en tur før sommeren, men fikk ikke svar før jeg tok kontakt på nytt på høsten, og i november fikk jeg komme til arkivene. Bortsettingsarkivet viste seg å være et roteloft et annet sted på Akershus festning enn der FD holder til, og jeg fikk bla fritt gjennom kassetter med innhold. Det var vanskelig å finne korrespondanse eller andre kilder av relevans for meg; det nærmeste jeg kom var et utall brev av typen «brev fra bestemødre mot atomvåpen» og «Saltene NEI til atomvåpen om a-våpen på skip i norske havner». I februar 2014 ønsket jeg å få sett på et annet arkiv som var blitt nevnt; et hvelv under selve FD. I mellomtiden var det oppstått nye utfordringer på tilgangsklareringen: «Det er blitt en diskusjon mellom Statsministerens kontor og Forsvarsdepartementet angående innsyn i dokumenter. Det vil bli avholdt et møte på

⁴ Epost fra veileder 4. september 2012.

⁵ Epost fra veileder 5. september 2012.

⁶ Epost fra Kirsten Imafidon i FD 22. april 2013.

sjefsnivå i FD førstkommande tirsdag.»⁷ Etter møtet fikk jeg beskjed om at det var nye retningslinjer for innsyn i dokumenter, og at seniorrådgiveren jeg hadde vært i kontakt med tidligere måtte redegjøre for meg om denne oppdateringen. Det viste seg likevel at jeg ikke trengte å komme på et oppdateringsmøte, men kunne få se i hvelvet. Dessverre klarte jeg heller ikke der å finne spesielt mye av interesse.⁸

Utenriksdepartementets arkiver

Det var ikke helt ukomplisert å få innpass hos UD heller. Etter litt korrespondanse frem og tilbake svarte UD i mars 2013 at «nesten alt som kan passe til ditt interesseområde i våre arkiver er gradert». De lurte på om jeg hadde fått tilgang til FD sine arkiver og om det i så fall hadde gitt et så tilfredsstillende resultat at vi kunne «reducere ambisjonsnivået (og kompleksiteten) for din ønskede tilgang til våre arkiver».⁹ Jeg videresendte da svaret fra FD om betinget innsyn. UD mente da at de burde kunne gi meg samme mulighet, men brukte en måned før de sendte meg søknadspapirer for klareringsnivå «hemmelig».¹⁰ Jeg fikk også beskjed om at det kunne ta et halvt år å behandle søknaden.

I november hadde jeg fortsatt ikke hørt noe fra UD om behandlingen av sikkerhetsklareringen, så jeg tok kontakt på nytt. Det viste seg at klareringen var ferdig men hadde «stoppet opp et sted på veien», og jeg ble innkalt til autorisasjonssamtale 18. desember.¹¹ Etter at jeg hadde bestått samtalen, fikk jeg se gjennom diverse sakregistre for å finne potensielt interessante stikkord. I januar 2014 fikk jeg gått gjennom det som kunne inneholde noe av relevans for oppgaven min, men dessverre fant jeg heller ikke der mye jeg betraktet som relevant for min oppgave. Siden jeg ikke fant noe særlig av relevans, ble jeg enig med kontaktpersonen om at jeg heller skulle si fra hvis jeg fant noen mer konkrete henvisninger til dokumenter UD burde ha. I innspurten av oppgaven tok jeg kontakt på nytt for å høre om det var mulig å få tak i en analyse UD skal ha jobbet med om de politiske implikasjonene av flåteaktivitetene. Denne analysen ble nevnt i et møtereferat fra februar 1986 som jeg hadde fått fra Nils Morten Udgaard, og den ville vært meget interessant å få sett på.

⁷ Epost fra Jan Mathisen i FD 26. februar 2014.

⁸ Å få tak i informasjon fra FD pr telefon kan også være en interessant opplevelse, som kan illustreres ved mitt forsøk 19. april 2016 på å få vite om FD hadde tall på antallet amerikanske krigsskip som besøkte norske havner forskjellige år på 80-tallet. Da jeg ringte Forsvarsdepartementets telefonnummer kom jeg først til Forsvarets sentralbord. Derfra ble jeg sendt til Sikkerhetspolitisk avdeling, så noe som de kalte noe med «historisk» kontor, videre til sentralbordet for 1. og 5. avdeling, før jeg ble satt til noe som het Protokoll, hvor ingen svarte på telefonen.

⁹ Epost fra Sverre Dæhlen i UD 13. mars 2013.

¹⁰ Epost fra Sverre Dæhlen i UD 30. mai 2013.

¹¹ Epost fra Sverre Dæhlen i UD 2. desember 2013.

Til tross for meget spesifikk beskrivelse av dokumentet kunne ikke kontaktpersonen min finne det, og han hadde heller ikke noen klar teori om hvorfor dokumentet – som han var enig i må ha vært viktig – ikke var å oppdrive. Det ser heller ikke ut til at han kunne finne referatet fra nevnte møte i 1986.¹² Dermed har altså Udgaard på dette feltet tilsynelatende et bedre privatarkiv enn UD sitt arkiv har vist seg å være.

Flere jeg har snakket med har vært kritiske til UD sitt arkiv. Thorvald Stoltenberg uttrykte sin frustrasjon slik: «Det er noe gærent der et sted. Jeg har like store problemer med å finne noe i arkivene i UD. (...) Er ting som mangler som burde vært der»¹³. En lignende opplevelse hadde Sverre Lodgaard da han og Johan Jørgen Holst på 70-tallet ville undersøke dokumentasjon rundt et heller tvilsomt salg av zirkonium til Pakistan tjuve år tidligere. Ifølge Lodgaard var det flere papirer som burde vært der, men antagelig var blitt fjernet. Men han kunne ikke helt utelukke at det bare skyldtes «slums og inkurier»¹⁴. Dokumenter etter Holst selv, spesielt fra perioden rett før han døde i 1994, skal heller ikke være spesielt lette for forskere å få tak i. Rett etter at Holst døde, skal kona, Marianne Heiberg, ha dukket opp og hentet et arkivskap hos UD, og dermed tatt med seg det meste av dokumentasjon etter Holst. Fortsatt vet man ikke hvor dette skapet befinner seg dersom det fortsatt eksisterer.^{15 16} Ifølge Sverre Jervell var det en kultur i UD for å ikke skrive ned ting. Han hadde prøvd å finne ut hva folk i UD hadde skrevet om mer amerikansk tilstedeværelse i nordområdene, men fant ikke det han så etter.¹⁷ Ingrid Eide, tidligere stortingsrepresentant for Ap, sa på generelt grunnlag om arkiver at «Noen har tatt med seg ting», og utdypet med at det var en form for konkurranse ved regjeringsskifter; hvis noen hadde gjort en jobb kunne det være man ville at etterfølgeren skulle gjøre jobben selv.¹⁸ På et sted som UD burde det i så fall bare gjelde statsråden og statssekretæren, ikke de som fortsatte på tvers av regjeringsskifter. Masterstudent Anna Guldvog Sevje fortalte at hun også syntes det var veldig vanskelig å

¹² Fra eposten fra Sverre Dæhlen 1. april 2016: «At analysen ikke er funnet betyr ikke at den aldri ble skrevet. Det er imidlertid en stor svakhet at man ikke aner når eller om den ble ferdigstilt. Jeg søkte i postjournalen etter spor etter møtet i februar som jo er tidfestet – kunne jeg finne det så ville presumptivt selve analysen ligge på samme sak - men altså uten hell.»

¹³ Stoltenberg, telefonsamtale 21. januar 2016.

¹⁴ Lodgaard, intervju 14. april 2016.

¹⁵ <http://www.nrk.no/norge/holsts-kone-hentet-arkivskap-i-ud-1.5022451>

¹⁶ Det er mulig at det var disse dokumentene Stoltenberg etterlyste i UD's arkiver også.

¹⁷ Jervell, telefonsamtale 5. august 2014.

¹⁸ Eide, intervju 8. april 2016.

finne frem i arkivene, men at hun til slutt hadde funnet «noen interessante ting i håndskrevne skriblerier på NATO-dokumenter».¹⁹

At noen bevisst skal ha fjernet arkivmateriale knyttet til marinestrategi på 80-tallet er nok ikke spesielt sannsynlig. Men det kan se ut som at enten så er det mange ting som ikke skrives ned, eller så lagres det ikke, eller så lagres det på steder der det ikke er så lett å finne. Hva som stemmer, har jeg ingen forutsetning for å ta stilling til.

Siden arkivsøkene i UD og FD viste seg å være både frustrerende og lite givende for akkurat mitt tema, bestemte jeg meg for å gjennomføre intervjuer først, for så å vurdere å returnere til arkivene. Gjennom hele prosessen med arkivene prøvde jeg å følge opp så raskt jeg følte jeg kunne uten å mase, men likevel tok det veldig lang tid å få tilgangene. Hadde det ikke vært for at jeg har tatt masteren over flere år, ville jeg ikke hatt tid til å få sett på disse arkivene. Kanskje skyldes problemene at 80-tallet er den perioden man nå går gjennom arkivene for med tanke på overlevering til riksarkivet, og at det er lettere for studenter som forholder seg til eldre kilder. Man kan bare spekulere i hvordan det vil bli å arkivere saker fra 90-tallet, når det skjedde en gradvis overgang til digital dokumentasjon²⁰.

Regjeringens sikkerhetsutvalg

Dokumenter fra Regjeringens sikkerhetsutvalg lagres hos Riksarkivet, og har en bindingstid på 40 år. Dersom dokumentene man ønsker å se på er avgradert, vil det være «opp til den depoterklæringen utpeker» å bestemme om det det likevel skal gis innsyn.²¹ Sagt på en annen måte kan man få innsyn i nedgraderte dokumenter hvis det gis tillatelse fra den som var statsminister i den aktuelle perioden. Subsidiært kan man ta kontakt med dagens leder for statsministerens parti. Etter korrespondanse med Høyre, Statsministerens kontor og Kåre Willoch kunne riksarkivet gi tilgang til to avgraderte dokumenter fra 1984 og 1985.²² Det ene var en diskusjon om anløp av skip med atomvåpen, mens det andre dokumentet var mer relevant for mitt tema. Jeg fikk også beskjed om at de hadde noen dokumenter som kunne bli vurdert for avgradering hvis jeg ønsket det. Riksarkivaren kan ikke gi innsyn i graderte dokumenter «med mindre det foreligger en autorisasjon fra Statsministerens kontor. Slik autorisasjon gis normalt ikke til forskning eller utredning som ikke initieres av regjeringen

¹⁹ Sevje, telefonsamtale oktober 2015.

²⁰ Arkivarene på Arbeiderbevegelsens arkiv ga uttrykk for at de var meget spente på dette.

²¹ Epost fra Statsministerens kontor 21. oktober 2015.

²² Epost fra Riksarkivet 26. november 2015.

selv».²³ Dermed ba jeg om ny vurdering av de andre dokumentene, og i april 2016 mottok jeg disse papirene.²⁴ Det har i det hele tatt vært betydelig enklere å forholde seg til Riksarkivet enn til UD og FD sine arkiver.

Det finnes andre arkiver som ville vært interessant å se nærmere på. For eksempel kunne det i tilknytning til en oppgave som dette ha vært relevant å se på amerikanske arkiver, for å se om man kunne finne eksempler på at norske tilbakemeldinger ble tatt til etterretning hos amerikanske myndigheter. Jeg kontaktet Reagan-biblioteket for å høre om de hadde digitalisert dokumentene fra Reagan-tiden, men de svarte de at de ikke hadde gjort så mye av ennå.²⁵ På National Security Archives kan man søke på et stort elektronisk bibliotek av nedgraderte dokumenter,²⁶ men det var ikke så lett å finne frem til hva som kunne være relevant av det som kom frem der. På nettsiden «Office of the Historian» får man tilgang til utenrikspolitiske dokumenter som er nedgradert og systematisert. For Reagan-perioden har de ikke kommet så langt, så der står det om de fleste temaer «being researched or prepared».²⁷ Ideelt sett burde man nok i forbindelse med denne oppgaven tatt en tur til Washington og sett på de fysiske arkivene. Dette har jeg dessverre ikke hatt mulighet til å gjøre.

1.4 Muntlige kilder

Oppgaven er i stor grad basert på intervjuer og telefonsamtaler. Eksisterende skriftlige kilder har ikke gått i dybden på mitt tema, og det var derfor viktig å innhente ny informasjon ved å snakke med tidsvitner. Utvalget er gjort ut fra hvilke personer i statsapparat, forsvar, forskning og presse som kunne ha vært med på diskusjoner om og/eller hatt interesse for marinestrategien, og etter hvert nye personer som har blitt nevnt av andre under intervjuene.

Rosander nevner et utvalg fordeler ved bruk av muntlige kilder, for eksempel:

- Metoden gir bedre muligheter til helhetsperspektiv på mikroplanet.
- Forskeren får øket innlevelse i og forståelse for fenomenet.

²³ Epost fra Riksarkivet 17. november 2015.

²⁴ Epost fra Riksarkivet 7. april 2016.

²⁵ Epost 21. januar 2016.

²⁶ Tips fra Gleditsch, epost 6. april 2016.

²⁷ <https://history.state.gov/historicaldocuments/reagan>

- Man når opplysninger som ikke finnes i andre typer kilder, og som ellers kanskje ville gå tapt.²⁸

Uansett om man baserer seg på muntlige eller skriftlige kilder, er det mange faktorer man skal forholde seg til, men det er også noen som er spesielt for bruk av muntlige kilder. Noen av disse faktorene vil jeg redegjøre for i det følgende.

Sted

Da jeg kontaktet informantene med tanke på intervju ble jeg invitert til forskjellige steder, både arbeidsplasser, privatboliger og offentlig sted. Kjeldstadli skriver at intervjusituasjonen kan påvirke intervjuet, og at det også gjelder hvor det foregår: «Stedet har betydning. Skjer det på en arbeidsplass, trekkes tankene i en annen retning enn i hjemmet».²⁹ Dette vurderte jeg til at det ikke var en så viktig faktor at det påvirket ønsket mitt om å gjøre det så enkelt som mulig for informantene å stille opp, så jeg vurderte aldri å foreslå å møtes noe annet sted enn det informantene foreslo. Man skal vel ikke utelukke helt at en arbeidsplass, som Forsvarsdepartementet, kan føre til at informanten blir noe mer formell og kanskje selvsensurerende enn han ville vært hjemme, men jeg kan ikke helt se at dette kan ha hatt noen spesiell innvirkning, spesielt siden det aldri var andre tilhørere under intervjuene, og vi snakket om ting som skjedde for 30 år siden. Det kan også oppleves tryggere for en informant å få velge et sted selv, og som en bonus hentet et par av informantene frem papirer eller bøker de hadde der vi møttes, noe jeg kanskje ikke hadde fått tilgang til ellers.

Opptak og transkribering

Kjeldstadli skriver at lydbånd kan hemme enkelte personer som blir intervjuet³⁰. Jeg spurte likevel alle informantene om det var greit at jeg tok opp samtalen, siden det kan være vanskelig å kombinere lytting og oppfølgingsspørsmål med skriving. Dette var greit for alle så nær som én. Dette kan muligens skyldes at han ikke var gått av med pensjon fra sin vanlige jobb, mens de øvrige driver med forskning og politikk på en mer hobbybasert måte. I en slik situasjon må man renskrive notatene så fort som mulig etter intervjuet og hvis man gjør det

²⁸ Rosander i Hodne m. fl., 1981, s 21.

²⁹ Kjeldstadli i Hodne m. fl., 1981, s 80

³⁰ Kjeldstadli i Hodne m. fl., 1981, s 80.

bør det også være greit å gjøre om «telegramstil» til sammenhengende setninger, skriver Borchgrevink.³¹

Intervjuene som ble tatt opp på bånd ble transkribert etterpå, og jeg har kunnet finne tilbake til hva som ble sagt helt ordrett. Kjeldstadli skriver at selv om «avskriften pretenderer å være fullstendig, foreligger vansker: Er ordlyd og rekkefølge helt nøyaktig eller er de fikset opp for å lage meningsbærende, sammenhengende setninger? Har avskriveren forstått ordene riktig? [hvordan refererer man hvis det er en] annen dialekt?»³² Jeg har vært så nøye som mulig på at alt som skrives forstås slik det var ment å bli forstått, og jeg har aldri endret på noen ord uten å tydeliggjøre det med hakeparentes, og på en slik måte at jeg mener å være helt sikker på at det vil gi et riktig bilde av hva som ble sagt. Opptak og notater bør uansett oppbevares slik at bruken kan etterprøves.³³ Transkripsjonene og lydfilene har jeg sendt til meg selv på e-post, så da ligger de lagret der i tilfelle noen skulle ønske å se eller høre på noe av materialet i fremtiden.

I telefonsamtalene satt jeg alltid med høretelefoner og skrev fortløpende notater, og dersom jeg fikk noen gode sitater ble de umiddelbart satt i hermetegn for å sikre at alt det viktigste ble ordrett. Etter samtalene har jeg umiddelbart gått gjennom notatene og renskrevet, men ikke tillagt noe nytt jeg ikke allerede hadde så godt som fullstendige notater på. Dermed mener jeg at jeg kan stå inne for alt jeg gjengir fra både intervjuer og telefonsamtaler.

Hvordan strukturere intervjuet

Mange innsamlere av muntlige kilder er blitt kritisert for usystematisk og ukritisk å samle masse informasjon om tilfeldige begivenheter og forhold, uten mål og plan. (...) Det er viktig at ikke perfeksjon skremmer noen fra å starte innsamling. Men det fritar ingen for innsatsen underveis for å oppnå et materiale som holder mål (...) Gjennomtenkning av formål og en utarbeidet plan er også med på å påvirke kildeverdien.³⁴

Dette er en beskrivelse jeg kjenner meg litt igjen i, siden jeg i starten ikke visste helt hvilke retninger intervjuene ville føre meg. Men etter hvert fikk jeg, ved hjelp av veileder, et bedre bilde av hvilke spor fra de første intervjuene jeg burde følge opp videre, og da ble det mye lettere å vite hva jeg skulle spørre om. Dermed har jeg kunnet finne ut mer om de temaene jeg ville vite om uten å bruke mer tid på selve intervjuet. For å få et best mulig resultat er det

³¹ Borchgrevink i Hodne m. fl., 1981, s 88.

³² Kjeldstadli i Hodne m. fl., 1981, s 82.

³³ Kjeldstadli i Hodne m. fl., 1981, s 82.

³⁴ Slettan i Hodne m. fl., 1981, s 45.

viktig at den som gjennomfører intervjuer kjenner både emnet og det samfunnet stoffet skal hentes fra.»³⁵ Dette er jo egentlig ganske opplagt, men jeg passet i alle fall på å lese gjennom tidligere notater samt tilgjengelig materiale om den aktuelle personen før hvert intervju eller telefonsamtale.

Minne

At personer jeg har intervjuet ikke kan ha et fullgodt bilde av hendelser som skjedde for 30 år siden, er jeg selvfølgelig veldig klar over. Kjeldstadli skriver:

Glemsel – eller motsatt minne, hukommelse – er en sammensatt prosess. Hva vi husker, avhenger av hva vi opprinnelig oppfattet, evnen til å bevare dette og evnene til å fremkalle det vi husker. Hvor mye en husker på kommer an på tidsavstanden, på hva slags forhold det dreier seg om og på trekk som er spesielle for det enkelte mennesket.

Allment glemmer vi mer med åra. Men det er ingen enkel, lineær sammenheng mellom tidsavstand og glemsel. Vi utelukker mest allerede mens vi oppfatter virkeligheten rundt oss. Vi glemmer mye den første tida etter at hendingen fant sted. Det er med andre ord et skille mellom det psykologene kaller korttids- og langtids hukommelse. (...) [en] psykologisk undersøkelse [viste] at folk ikke hadde glemt flere navn på klassekamerater etter 47 år enn etter 9 måneder. (...) Mønsteret i glemsel er gjerne slik at de nærmeste opplevelsene forsvinner raskest, men en skarpt kan fremkalle begivenheter lang tilbake.³⁶

Dette innebærer at den største utfordringen ved å bygge på muntlige kilder i min oppgave ikke nødvendigvis er at det har gått 30 år, i motsetning til om det for eksempel hadde gått 10 eller 20 år. Derimot er det problem for kildetilfanget mitt hvis diskusjonene rundt marinestrategien ikke har vært sett på som spesielt viktige eller interessante, slik at det aldri festet seg ordentlig i langtidsminnet. Det som gjerne fester seg er det «usedvanlige, det oppsiktsvekkende, det sjokkerte, det som nettopp brøt radikalt med hva en vanligvis opplevde. (...) Hvilke handlinger vi husker, er ikke bestemt av antall ganger vi utførte dem, men av hvilken interesse vi omfattet dem med, hvilken betydning de hadde».³⁷ Denne kontrasten mellom marinestrategien og for eksempel dobbeltvedtaket eller forhåndslagringen, som det var mye mer diskusjon rundt, er noe jeg er innom i oppgaven.

Willoch er fortsatt en aktiv samfunnsdebattant, og ser ut til å huske mye fra tiden som toppolitiker. Han advarte på generelt grunnlag mot å bygge på hukommelse, og skrev videre:

³⁵ Slettan i Hodne m. fl., 1981, s 48.

³⁶ Kjeldstadli i Hodne m. fl., 1981, s 69.

³⁷ Kjeldstadli i Hodne m. fl., 1981, s 70.

Jeg har selv opplevet at både egen og andres hukommelse kan være ekte følt og likevel faktisk uriktig. Hjernene blir tydeligvis noen ganger så sterkt påvirket av senere erfaringer at bildet av fortiden blir justert bort fra virkeligheten.³⁸

Siden jeg ikke har vært mest opptatt av akkurat hva som hendte da og når, men av å tegne et bilde av hvordan sentrale aktører oppfattet datiden, har jeg landet på at bruken av muntlige kilder er begrunnet godt nok til å gjøre det.

Når en skal sanke inn minner eller en skal bruke hva andre har samlet inn, melder det seg et spørsmål: Er disse fortellerne representative eller de de nokså spesielle? Er disse historiene gyldige i en større sammenheng eller er de aparte.

I den grad vi vil skrive en historie om hendinger og handlinger, er problemet om representativitet enkelt. Da er det nettopp det individuelle historiske fenomenet som interesserer. Politikerne intervjues for eksempel om sin deltaking i utbyggingen av jernverket i Mo i Rana fordi «jernsaka» i seg sjølv er fengslende, ikke fordi den skal være et representativt eksempel på statskapitalisme i de vestlige land.³⁹

I mitt tilfelle er det nettopp saken i seg selv jeg har ønsket å se nærmere på, uten i for stor grad å gjøre det til en oppgave om norske aktørers syn på USA og militær avskrekking generelt.

1.5 Bakgrunn, intensjoner og faktiske endringer

1940-tallet

Ved slutten av andre verdenskrig skjedde det en ganske brå overgang fra alliert krigstidssamarbeid med Sovjetunionen og til kald krig. Dette fikk betydning for både amerikansk og norsk interesse for en viss alliert tilstedeværelse i nord. Likevel var USA lite involvert i norske farvann i den umiddelbare etterkrigstiden. Dette skyldtes både at dette var krevende farvann for overflatefarkoster, at Norskehavet ikke var sett på som viktig så lenge man hadde kontroll på Island og Grønland, og at marinen opplevde store kutt.⁴⁰ I løpet av de siste årene av 40-tallet var det en økende oppmerksomhet om nordområdene. Det ble beregnet at Sovjetunionen innen få år ville ha over hundre ubåter med base på Kola. Mange av disse fryktet man kunne nå Storbritannia og USA med missiler, og USA responderte med et program for utvikling av angrepsubåter som ble testet ut i Barentshavet, inkludert rett utenfor kysten av Finnmark. I samme periode skjedde det også en gradvis endring i synet på

³⁸ Willoch, epost 19. mars 2016.

³⁹ Kjeldstadli i Hodne m. fl., 1981, s 74.

⁴⁰ Tamnes, 1991, s 53.

overflatefartøyer. Holdningen hadde i de første årene av den kalde krigen vært at de arktiske farvannene var uhensiktsmessige å konfrontere russerne i. Men fra slutten av 40-tallet mente man at man kunne mestre de vanskelige forholdene, og at det var nødvendig å ha en viss kontroll i Barentshavet og Norskehavet.⁴¹ Til tross for intensjonene ble det ikke gjennomført en stor satsing i nordområdene i denne perioden. Faktisk var det, til tross for opprettelsen av NATO i 1949, fortsatt tvil om Norge i det hele tatt ville få hjelp ved en eventuell krig. Norge drev derfor en aktiv politikk for å binde USA og Storbritannia tettere til forsvaret av Norge.⁴²

1950-tallet

På 50-tallet var fortsatt den amerikanske maritime tilstedeværelsen relativt beskjeden. I USA var det uenighet om hvorvidt man burde satse tungt på gjenoppbygging av marinen. General og President Dwight D. Eisenhower var blant de som ville styrke marinen. Ikke fordi han først og fremst fryktet den sovjetiske marinen, men fordi han ville bruke flankene til å angripe sentrale deler av Europa i tilfelle krig.⁴³ Noe av kritikken mot dette gikk på at det ville være viktigere og rimeligere å styrke militæret på land. Oppbyggingen av marinen skjedde derfor fortsatt i et ganske rolig tempo.

I løpet av 50-tallet økte gradvis den amerikanske interessen for og engasjementet i Norge og nordområdene. Det ble ved flere anledninger påpekt at korteste veien for et sovjetisk luftangrep mot USA ville gå over norsk territorium.⁴⁴ Vesten mistenkte også at sovjetiske ubåter ble utstyrt med atomvåpen i løpet av 50-tallet, og at flere av disse befant seg i nord. Dette ble bekreftet i 1959, da en slik ubåt av typen *Zulu* ble tvunget til overflaten ved Island.⁴⁵ Selv om det ikke ble produsert mange *Zulu*-ubåter, og de var relativt lette å oppdage siden de laget så mye støy, var dette enda et signal om at det var nødvendig med økt tilstedeværelse i nord. Det samme kan sies om at det var et økende antall russiske øvelser utenfor finnmarkskysten, og at Sovjetunionen flyttet tyngdepunktet for nordvestsatsingen fra Baltikum, der fartøyene lett kunne sperres inne, til Kola.⁴⁶ Styrkeoppbyggingen i nord var i seg selv en trussel mot Norge. Men i tillegg pekte analyser på at russerne ville få enda mye større utbytte av oppbyggingen ved å ta kontroll over og opprette baser over hele eller deler

⁴¹ Tamnes, 1991, s 55-56.

⁴² Tamnes, 1991, s 60.

⁴³ Tamnes, 1991, s 67.

⁴⁴ Tamnes, 1991, s 100.

⁴⁵ Tamnes, 1991, s 105.

⁴⁶ Tamnes 1991, s 106 – 107.

av norskekysten.⁴⁷ Det var altså reelle grunner til at Norge burde være bekymret for utviklingen.

USA økte nå bruken av nordområdene. Etter hvert som teknologien ble bedre, kunne amerikanerne sende opp atomraketter fra ubåter. De første rakettene rakk ikke lengre enn 2200 km, og måtte derfor sendes opp fra fremskutte områder, som for eksempel Norskehavet og Nordsjøen. Amerikanerne godtok at Norge ikke ville la atomubåtene være innom norske havner, men det betydde ikke at Norge ikke kunne bistå på andre måter. For eksempel skulle det opprettes stasjoner for kartlegging av topografien på havbunnen i Norskehavet, noe som skulle gjøre det lettere for atomubåter å navigere. I tillegg fikk ubåter og fly som var med på denne kartleggingen bruke norske havner og flyplasser. Tamnes påpeker at «In sum, these activities indicated that the Norwegian Sea had acquired a considerable importance in U.S. naval strategy».⁴⁸

På 50-tallet skjedde det også en overgang fra å tenke på marinen som et primært offensivt våpen, til defensiv tenking. Mens den opprinnelige tanken i den amerikanske marinen hadde vært at sovjetiske ubåter helst skulle ødelegges mens de lå ved basene, var det en økende bekymring for at et stort antall ubåter likevel kunne slippe unna, for de lå naturlig nok ikke alltid ved basene. Det ble dermed viktigere å patruljere det som ble kalt «forward detection zones». Slik patruljering skulle gi nyttig etterretning, og fungere som en forsvarsbarriere i tilfelle krig. Også på dette feltet var det debatt. Noen mente at USA heller burde konsentrere seg om å patruljere sine nærområder, siden en del ubåter ville kunne komme gjennom barrieren og frem til Nord-Amerika. USAs allierte, og også en del av de amerikanske strategene, var ikke spesielt fornøyd med det, og det ble i stedet satt i gang en satsing på teknologiutvikling for å styrke patruljeringssonen i Nord-Atlanteren.⁴⁹ Dette førte videre til samarbeid om opprettelse av et sonarovervåkingssystem på kysten av Nord-Norge i 1960, med base på Andøya.⁵⁰ Alt i alt bidro også dette til å styrke det amerikanske nærværet i norske havområder.

1960-tallet

⁴⁷ Tamnes 1991, s 108.

⁴⁸ Tamnes 1991, s 111.

⁴⁹ Tamnes 1991, s 114-115.

⁵⁰ Tamnes 1991, s 120.

På 60-tallet ble nordområdene stadig mer viktige. Basene på Kola ble styrket i forhold til øvrige sovjetiske baser, og den sovjetiske marinen bestod av stadig bedre og mer avanserte ubåter.⁵¹ Kola-ubåtene hadde fri adgang til det åpne havet, og det var derfor viktig å ha best mulig kontroll med bevegelsene de foretok seg. Norge med sin beliggenhet spilte sammen med Island en viktig rolle her, og det ble foretatt omfattende etterretning og kartlegging med utgangspunkt i baser i disse landene.⁵² Det ble også bygget flere navigasjonssystemer på land, som skulle gi bistand til amerikanske ubåter. Noen forskere og offiserer mente at disse installasjonene hadde direkte betydning for offensive kjernefysiske våpensystemer, og dermed var i strid med intensjonene bak den norske atom- og basepolitikken.⁵³

USA bistod også Norge med å modernisere marinen, ved å betale halvparten av kostnadene. Til tross for at mye ble gjort på dette feltet, skal amerikanerne ikke ha vært nevneverdig imponert over slagkraften den norske marinen opparbeidet seg.⁵⁴ Dermed var det desto viktigere at NATO samlet kunne vise slagkraft, og på 60-tallet var det en stadig økning i antallet og størrelsen på militærøvelser både i NATO generelt og i norske havområder. Å vise styrke på denne måten var viktig, siden motstanderen da skulle tenke seg om enda flere ganger før de eventuelt foretok aggressive handlinger. En svakhet var likevel fortsatt det samme som tidligere, nemlig responstiden. Det ville ta lang tid for allierte styrker å få en styrke av betydning frem til Nord-Norge i en krigssituasjon.⁵⁵ Russerne tenkte likt, og gjennomførte både stadig større øvelser, og øvelser lengre fra det sovjetiske fastlandet enn tidligere. De øvde også på landsetting av styrker, noe som virket truende på Norge.⁵⁶ Til tross for intensjoner, og bevissthet om viktigheten av å kontrollere nordområdene, ble det ikke foretatt store nyinvesteringer i marinen på 60-tallet, og forspranget som hadde vært på Sovjetunionen ble gradvis mindre.

1970-tallet

På 70-tallet ble det foretatt en styrking av det norske landforsvaret, som en del av avskrekkingen mot Sovjetunionen. På sjøen derimot, ble det ikke gjort store oppgraderinger. Tvert i mot foregikk det en gradvis nedtrapping av den allierte og amerikanske

⁵¹ Tamnes, 1991, s 192-193.

⁵² Tamnes, 1991, s 194.

⁵³ Njølstad og Wicken, 1997, s 393.

⁵⁴ Tamnes, 1991, s 203.

⁵⁵ Tamnes, 1991, s 208-209.

⁵⁶ Tamnes, 1991, s 202.

tilstedeværelsen, mens den sovjetiske flåten fortsatte å vokse. Man holdt altså ikke tritt, og det var en frykt for å få et *Mare Sovjeticum*.⁵⁷ Det var flere grunner til nedprioriteringen: Vietnam-krigen krevde store ressurser, og dessuten var det økt fokus på viktigheten av en fortsatt meget sterk tilstedeværelse i Sentral-Europa. Dersom det kom et omfattende angrep der kunne Vest-Europa falle før man rakke å sette inn forsterkninger, og da spilte det ikke så mye rolle hvor god kontroll man hadde på flankene. Marinen ble dermed nedprioritert, og det var snakk om «the forgotten flank».⁵⁸

Selv om det ikke foregikk en stor sjømilitær satsning på 70-tallet, ble det gjort en del forskning utenfor norskekysten. En stor oseanografisk undersøkelse var *Level Ocean*, der både USA og enkelte andre NATO-medlemmer var involvert. Prosjektet fokuserte spesielt på kartlegging av overgangen mellom det dype Norskehavet og det grunnere Barentshavet, og dataene som ble samlet inn skulle bidra til mer effektiv oppdagelse av sovjetiske ubåter. Prosjektet hadde så stor sikkerhetspolitisk betydning at opplysninger om hva dataene skulle brukes til ble holdt hemmelig.⁵⁹

Grunnet den utfordrende geografien ved norskekysten kunne forskning ofte ikke gjennomføres med utstyr som fungerte i andre NATO-land, og det måtte utvikles mye nytt utstyr, som for eksempel sonarer. Forsvarets Forskningsinstitutt var involvert i dette, og fikk over store deler av 60- og 70-tallet økonomisk støtte fra US Navy.⁶⁰ Det ser ut til at det foregikk forskjellige former for samarbeid med den amerikanske marinen uten at de forskjellige norske samarbeidspartnerne nødvendigvis visste om hverandre. For eksempel foreslo Forsvarets Forskningsinstitutt i 1969 et lytteprosjekt i Barentshavet uten å vite at Etterretningsstaben i Forsvarets overkommando allerede jobbet med etableringen av en installasjon for overvåking i havområder utenfor finnmarkskysten.⁶¹

De stadige initiativene som ble tatt og prosjektene som ble gjennomført som samarbeid mellom Norge, USA og eventuelt andre NATO-partnere, tyder på at de allierte så på norskekysten som viktig, selv om den sjømilitære satsingen generelt som nevnt spilte en mindre rolle på 70-tallet.

⁵⁷ Tamnes, 1991, s 252.

⁵⁸ Tamnes, 1991, s 256.

⁵⁹ Njølstad og Wicken, 1997, s 399.

⁶⁰ Njølstad og Wicken, 1997, s 401 og 396.

⁶¹ Njølstad og Wicken, 1997, s 406-407.

1980-tallet - Den nye marinestrategien

Fra Jimmy Carters beskjedne satsning på marinen på slutten av 70-tallet, skjedde det en tydelig endring med Reagan som president. Republikanerne hadde i opposisjon vært tydelige på at det var nødvendig at USA gjenopprettet overlegenhet på sjøen, og dette ville de vise etter at de vant valget i 1980. Tradisjonelt har republikanerne hatt en tendens til å prioritere marinen mer enn demokratiske regjeringer, som har prioritert hæren. Dette kan skyldes at det gir mindre sjanse for å bli sittende fast med varige forpliktelser på fremmed jord.⁶² Da Ronald Reagan tiltrådte som president 5. februar 1981, tiltrådte også forsvarsminister Casper Weinberger og marineminister John Lehman. Sistnevnte skulle bli veldig sentral i opprustingen av den amerikanske marinen.

Lehman beskriver selv at han opplevde at det var et enormt opprustingsbehov, i tillegg til at det måtte gjøres store endringer i hvordan marinestrategien ble utformet. Han opplevde byråkratiet som passivt, og at det at han ville gjenoppnå «superiority» på sjøen var mer kontroversielt enn det sømmet seg for en supermakt.⁶³ Selv om både han selv og Reagan tidlig snakket høyt om behovet for en «Six-Hundred-Ship Navy», tok det tid å utarbeide politikken, og først i 1984 mente Lehman at strategien var på plass.⁶⁴ Men allerede fra starten av perioden ble det satt i gang programmer for å øke antallet skip, ikke minst antallet hangarskip, da Lehman syntes det var behov for mange flere enn de 13 USA hadde i drift da han overtok.⁶⁵ Det hadde også vært en debatt i USA om man skulle satse på tradisjonell, rimelig teknologi eller nyskapende og følgelig dyr teknologi, og om man skulle satse på veldig store eller litt mindre hangarskip. Reagan og Lehman ville sette av de nødvendige pengene til å bygge både stort og moderne, og de syntes det var rart at de opplevde så mye motstand mot dette.⁶⁶ At det var bruk for 600 fartøyer til sjøs var ikke et tall tatt ut av luften, selv om Lehman opplevde at kritikerne fremstilte det sånn. Han og staben hadde regnet på hva som var behovet i de forskjellige havområdene i verden, og kommet til hvor mange skip og ubåter de mente det var bruk for.⁶⁷

Den nye marinestrategien ble aldri formelt godkjent av verken presidenten, forsvarsministeren eller den militære sjefsnemd, men var i tråd med den overordnede Reagan-

⁶² Melby, 1985, s 60.

⁶³ Lehman, 1988, s 116-117.

⁶⁴ Lehman, 1988, s 130.

⁶⁵ Lehman, 1988, s 170.

⁶⁶ Lehman, 1988, s 169-172.

⁶⁷ Lehman, 1988, s 138-139.

strategien og hadde støtte fra de viktigste personene i apparatet.⁶⁸ Det viktigste signalet i den nye strategien var at man skulle etablere overherredømme til sjøs og offensiv kontroll over havområder som Norskehavet. Strategien slo fast at for å forsvare Europa, og spesielt Norge, måtte man kontrollere skipsrutene til havs. Man skulle forsøke å sperre russerne inne i Barentshavet, noe som gjerne ble referert til som «bottling up». Dette førte til at Norge ble viktigere enn tidligere, gjennom et mer fremskutt forsvar.⁶⁹ SACLANT uttalte i 1985 at man ikke kunne regne med kontroll over GIUK-gapet med mindre man også var tilstede i Norskehavet, for ellers ville Sovjetunionen få for mye frihet til å forberede operasjoner i området.⁷⁰

Tilhengerne av det fremskutte forsvaret hadde flere konkrete argumenter for hvorfor et mer offensivt forsvar i nord kunne gi flere militærstrategiske fordeler fremfor et defensivt forsvar. For det første ville det tvinge Sovjetunionen til å holde angrepsubåtene sine i hjemlige farvann, og dermed på avstand fra skipsrutene i Atlanteren. Det kunne også militært sett være mer effektivt å overvinne de russiske atomubåtene i det høye nord enn ved Grønland-Island-Norge, og på den måten ta problemet ved roten fremfor å ligge og vente på det. I tillegg kunne det argumenteres for at en offensiv strategi var essensiell for å forsvare Nord-Norge mot et eventuelt angrep fra øst. Ut fra et slikt syn ville det være helt nødvendig med hangarskipoperasjoner for å slå tilbake et angrep og gi luftstøtte til NATO-styrker i regionen. Hvis Sovjetunionen fikk kontroll over Nord-Norge, ville russerne få en viktig strategisk fordel med tanke på også å ta kontroll over Sør-Norge og å angripe sjørutene i Atlanteren. Derfor var det viktig å hindre dette.⁷¹

Fremskutt kontroll over havet ville være mer krevende enn defensiv kontroll, siden det ville innebære offensive tiltak mot en sterk sjømakt som i tillegg ville få støtte fra landbaserte styrker. Professor i statsvitenskap John Mearsheimer så for seg en operasjon på denne måten:

First, American SSNs would destroy the Soviet SSN force in the Norwegian and Barents seas. In what is called a "rollback campaign," attacking American SSNs would form themselves into lines in the Norwegian Sea and then move north to engage Soviet SSNs. The northernmost line might be located as far north as the Bear Island-North Cape gap, and even possibly in the Barents Sea. Second, after completion of the first operation, carrier battle groups would move into the upper reaches of the Norwegian Sea and launch air strikes or cruise missile strikes against naval and air bases on the Kola Peninsula. This operation would presumably eliminate the air threat to NATO's SLOCs. The Soviet Northern Fleet's surface navy, which would be involved in defense of the Barents Sea, would surely be

⁶⁸ Tamnes, 1991, s 279.

⁶⁹ Tamnes 1991. s 280 og 282.

⁷⁰ Tamnes 1991, s 283.

⁷¹ Mearsheimer, 1986, s 10.

sought out and attacked in both of these operations. Soviet SSBNs are another matter. They are not essential targets in an operation concerned with sea control and, in all likelihood, many of them would not be in harm's way. Nevertheless, as will be discussed, a successful offensive sea control strategy would pose a significant threat to these strategic nuclear forces.⁷²

Det var også mulig å se for seg en mer begrenset utgave av strategien. Man kunne nøye seg med den første delen, ved at ubåter angrep russiske ubåter men ikke gå inn tungt med hangarskip. Denne typen offensiv kontroll ville ikke være like avhengig av rask handling, siden man kunne regne med at atlantehavsrutene ikke ville blitt angrepet mens det foregikk en sjøkrig i Sovjetunionens hjemlige farvann. Men det ville uansett være behov for hangarskip for å gi nødvendig luftstøtte til beskyttelse av Nord-Norge. I det store og hele ville det være stor forskjell på behovene ved en defensiv og en offensiv strategi:

Defensive sea control does not require aircraft carrier battle groups and cruise missile platforms. The emphasis instead is on attack submarines, land-based patrol aircraft, destroyers, and frigates. These weapons are ideally suited for barrier defense, convoying, and wide-area ASW operations in the North Atlantic. By contrast, an offensive sea control strategy requires aircraft carrier battle groups, cruise missile platforms, and a very robust SSN force, while it places less emphasis on destroyers and especially frigates.⁷³

Strategien kunne også inneholde andre elementer enn det som nevnes av Mearsheimer. For eksempel åpnet den for angrep på sovjetiske atomubåter, ikke bare konvensjonelle angrepsubåter, selv i en konvensjonell fase av krigen. Dette skulle gjøres for å påvirke «den strategiske balansen» mellom de sovjetiske og amerikanske atomstyrkene. Ifølge sikkerhetspolitisk forsker Sverre Jervell var det en enighet mellom tilhengere og motstandere av strategien i USA om at dette var et kjernepunkt i strategien.⁷⁴

Kritikk mot strategien

Både fra militært og politisk hold kom det forskjellige innvendinger mot den nye marinestrategien. En gruppe pensjonerte admiraler stilte spørsmål ved hvor lurt det ville være å sende in hangarskip inn i Norskehavet i en tidlig fase av en konflikt, hvis det da var en del av strategien. Andre «sjømilitære eksperter» mente at hvis man skulle være relativt sikker på å lykkes med en offensiv strategi måtte man kanskje ha så mye som 24 hangarskipsgrupper, altså et mye høyere tall enn noen realistiske forslag innebar. Politisk gikk diskusjonen på om strategien med å angripe sovjetiske atomubåter med konvensjonelle våpen var for provoserende og farlig. Dersom Sovjetunionen anså dette som en del av strategien ville russerne være mye mer opptatt av å stoppe amerikanske angrepsubåter på vei inn i

⁷² Mearsheimer, 1986, s 11.

⁷³ Mearsheimer, 1986, s 11.

⁷⁴ Jervell, 1987, s 90.

Barentshavet, og der med kunne strategien fremprovosere den krigen man ville avskrekke. Og kunne man ta det for gitt at krigen forble konvensjonell dersom man angrep sovjetiske SSBNER? Et annet spørsmål var om for stor satsing på marinen og flankene kunne gå på bekostning av styrkene i Sentral-Europa, og at man dermed ville sitte igjen med svekket avskrekking i Europa som helhet.⁷⁵

I det store og hele kan man danne seg et bilde av den overordnede strategien til den nye administrasjonen. Likevel virker det vanskelig å få oversikt over alt den innebar. Dette fordi de forskjellige komponentene ble vektlagt ulikt av forskjellige personer avhengig av fagfelt, egne forventninger og tilgang på informasjon. Strategien var også del av en prosess, og ikke et endelig resultat der det var en konkret, ferdig pakke på et gitt tidspunkt. Man må dessuten skille mellom det som ble hevdet utad at man ville gjøre, og det man virkelig ville gjøre. En del av den kraftige språkbruken var nok tenkt mer som avskrekking enn noe annet, men det er ikke alltid så lett å skille mellom hva som ble sagt for å avskrekke, og hva man virkelig ønsket å gjøre. Man kan også anta at en del uttalelser nok var del av innenrikspolitisk spill for å påvirke Kongressen til å bevilge midler til flåteoppbyggingen som strategien krevde.⁷⁶

Faktisk endring i tilstedeværelse

Hvor mye av den nye politikken ble gjort om til faktiske endringer? I august 1983 var Lehman på besøk i Norge, og ble sitert på at «et angrep på Finnmark er det samme som et angrep på Washington», og han sa at den amerikanske marinen ville forsterke sitt nærvær i nord. Han ble videre spurt om marinen rent faktisk hadde blitt styrket under Reagan. Han svarte at antallet fartøyer i marinen var økt fra 470 til 515, og skulle fortsette til 600. Antallet hangarskip var økt fra 12 til 13 og skulle videre til 15. Men først og fremst var bemanningen blitt bedre slik at skipene var blitt mer operative, mente han. Lehman sier derimot ikke noe om hvorvidt tilstedeværelsen i nordområdene hadde begynt å øke, eller om det fortsatt var på intensjonsstadiet.⁷⁷ I februar 1986 var Stortingets utenrikskomite på besøk i Washington. I samtaler med det amerikanske forsvarsdepartementet fikk de høre at de siste ti årene hadde den amerikanske marinen ikke oppholdt seg mer enn 30 dager til sammen i nordområdene.

⁷⁵ Jervell, 1987, s 90-93.

⁷⁶ Jervell, 1987, s 94-95.

⁷⁷ VG 20. august 1983, s 4

Dette mente man på forsvarshold i USA var altfor lite. Det kom ikke frem i artikkelen om amerikanerne hadde sagt noe om når tilstedeværelsen eventuelt skulle økes.⁷⁸

Forhåndslagring

De endringene som derimot *ble* gjennomført som planlagt var den tidligere avtalte forhåndslagringen av militært utstyr. Temaet nevnes for første gang i norske aviser i 1977, da den norske regjeringen hevdet at en forhåndslagring av militært utstyr var nødvendig, og ikke var i strid med basepolitikken.⁷⁹ I desember 1980 la forsvarskomiteen på Stortinget frem sin innstilling om å vedta en slik avtale. Komiteen var nøye på å understreke avtalens defensive karakter, men Stein Ørnhoi ønsket at Stortinget i stedet skulle vedta at det ikke skulle lagres utstyr for US Marines i Norge. Dette fikk ikke gehør.⁸⁰ Debatten i Stortinget 13. januar 1981 viste en bred politisk enighet etter at man hadde landet på Midt-Norge i stedet for Nord-Norge, og forhåndslagringen ble vedtatt mot 13 stemmer.⁸¹ Om motstanden hadde vært overraskende liten i Norge, så tok det tid før NATO var fornøyd med planen og begynte utplassering av utstyr, så dette skjedde ikke før i 1985.⁸² Etter hvert ble utstyr for 13.000 US Marine Amphibious Brigade-soldater forhåndslagret i Midt-Norge.⁸³

Forhåndslagringen er utenfor det jeg går inn på i denne oppgaven, men det kan være relevant å påpeke forskjellen til diskusjoner rundt den amerikanske marinestrategien. Forhåndslagring var et konkret tema man kunne diskutere og ta standpunkt til, og til slutt vedta på Stortinget. Hvordan man skulle forholde seg til en mulig økt amerikansk tilstedeværelse i havområder utenfor Norge var mye vanskeligere å ta stilling til, og ikke noe man kunne vedta uten videre. Det er altså dette jeg vil prøve å belyse videre i oppgaven.

⁷⁸ Aftenposten Aften 22. februar 1986, s 6.

⁷⁹ VG 13. oktober 1977, s 6.

⁸⁰ Forslag fra Ørnhoi, S.tid 2191 (1980-1981)

⁸¹ Tamnes, 1997, s 108.

⁸² Tamnes, 1991, s 287.

⁸³ Riste, 2005, s 226.

2 Norges respons

Hvordan forholdt Norge seg til amerikanernes marinestrategi? I dette kapittelet blir det først diskutert om man kan snakke om en ny strategi for nordområdene. Deretter blir det redegjort for hvordan norske myndigheter forholdt seg til den mest konkrete endringen på 80-tallet, øvelsene med hangarskip i Vestfjorden. Videre diskuteres den delen av retorikken som kunne ha størst implikasjoner for Norge, den såkalte horisontale opptrappingen. Det blir også redegjort for debatten om atomvåpen på skip i norske havner, og hvordan norske myndigheter meldte sine synspunkter tilbake til USA.

Øvrige diskusjoner kommer i del 3, der oppgaven tar for seg kommunikasjon mellom forskjellige deler av det norske maktapparatet. Det er ikke vanntette skott mellom hva som passer best inn i del 2 og 3, men det er gjort et forsøk på å redegjøre så ryddig som mulig.

2.1 Ny strategi?

Var det i det hele tatt en *ny* marinestrategi for områdene utenfor Norge på 1980-tallet? Det kommer nok litt an på øynene som ser. På et foredrag i oktober 1983 refererte kontreadmiral Håkon Ellingsen til hvordan USA ønsket å ta igjen forspranget man mente Sovjetunionen hadde fått, ved å bygge ut den amerikanske marinen fra 500 til 600 kampenheter, og deretter etablere et mer permanent nærvær i Norskehavet. Men han sa videre at «dette innebærer i og for seg ikke noen ny strategi, men en uttalt vilje til å gjennomføre det som alltid har vært NATOs maritime strategi, men som man ikke har hatt ressurser til».⁸⁴ Han vurderte altså ikke endringene til å være en ny strategi, men mer en implementering av tidligere vedtatte planer. Den norsk-amerikanske diplomaten og rådgiveren John C. Ausland skriver i Aftenposten i september 1986 at det er vanskelig å se hva endringene i marinestrategien egentlig går ut på. Det kunne hende at det var større aktivitet fra angrepsubåter i Norskehavet og Barentshavet, men det var det vanskelig å skaffe seg opplysninger om. Videre skriver han:

Den viktigste synlige forandringen er fjorårets og årets utplassering av et amerikansk hangarskip i Vestfjorden. På en pressekonferanse i den amerikanske ambassade 6. september, sa admiral Lee Baggett Jr. at ingen bør anta at han vil sende et hangarskip til norske farvann i en krise. Det den amerikanske marine forsøker å gjøre, er å utvikle et operasjonsalternativ ved å løse de problemer som en slik

⁸⁴ Referert i Aftenposten 21. oktober 1983, s 33.

utplassering vil innebære, sa han. (Admiral Baggett er for øyeblikket øverstkommanderende for NATOs marinestyrker i Atlanterhavet) . Admiral Baggett sa også at selv om han ikke kunne garantere dette, ønsket han seg større aktivitet fra amerikanske marineenheter i Norskehavet. Han påpekte at inntil nå har amerikanske hangarskip oppholdt seg i disse farvannene mindre en en prosent av tiden. Og tilføyde at hangarskipene særlig trenger realistisk øvelse i å operere i grov sjø.⁸⁵

Ifølge Ausland kan det hende at det er en økt tilstedeværelse av ubåter, men det kan man ikke vite sikkert. Det er utplasseringen av hangarskip på øvelser som er den synlige delen av strategien. Forsker Svein Melby mener også at det ikke var en økt overflateaktivitet mellom øvelsene, selv om man pratet om det.⁸⁶ Dette samsvarer med Anders Sjaastad, forsvarsminister i Willoch-regjeringen, sin oppfatning. Han mener det ikke var så stor endring i praksis *mellom* øvelsene, men at det ble gjennomført flere og større øvelser enn tidligere, og at det var det som var den mest synlige endringen i praktisk gjennomføring.⁸⁷

Flaggkommandør Jacob Børresen påpeker også at det utenom NATO-øvelsene bare sporadisk befant seg hangarskip i Norskehavet og Nord-Atlanteren.⁸⁸ På et møte på januar 1986 uttalte Nils Morten Udgaard, statssekretær ved Statsministerens kontor, at regjeringen burde skaffe en oversikt over amerikanernes nærvær i områdene siste 15 – 20 år. Dette trodde Oddmund Hammerstad, statssekretær i Forsvarsdepartementet, at Forsvarets overkommando kunne utarbeide for dem. Videre sier Udgaard at det ikke burde være lettere å få konkrete informasjonen om russernes aktivitet i området enn om vestlig aktivitet.⁸⁹ Dette tyder på at selv ikke statssekretærene var fornøyd med egen oversikt over tilstedeværelsen i nordområdene.⁹⁰

Selv om norske myndigheter oppfattet at det var en endring i retorikken hos amerikanerne, var det ikke helt enkelt å vite hva som bare var ideer, hva som skulle gjennomføres i fredstid, og hva som eventuelt ville blitt foretatt i en eskalerende konflikt. Uttalelsene på Stortinget og i mediene bærer preg av dette. Man uttrykker seg generelt positivt, men vagt: I mars 1984 fikk Sjaastad spørsmål fra SVs Stein Ørnhøi om hvilke sikkerhetspolitiske konsekvenser det ville få dersom amerikanere utplasserte krysserraketter på fartøyer som skulle betjene Norskehavet, slik det i følge Ørnhøi forelå planer om. Sjaastad

⁸⁵ Aftenposten 26. september 1986, side 12.

⁸⁶ Melby, 1989, s 129.

⁸⁷ Sjaastad, intervju 8. oktober 2015.

⁸⁸ Børresen, «USA-marinens operasjoner i Nord-Atlanteren og Norskehavet», NUPI-rapport nr 89, 1985.

⁸⁹ Referat fra møte på statsministerens kontor 26. februar 1986.

⁹⁰ 30 år senere har det heller ikke vært lett å skaffe en samlet oversikt over for eksempel amerikanske havneanløp eller utbygging av mottakskapitet for skip. Forsvaret og Forsvarsdepartementet klarte ikke å finne en person som kunne henvise til hvor jeg kunne få svar på dette (telefon 21. april 2016), og verken Roald Gjelsten eller Tom Kristiansen ved IFS kunne svare på dette.

svarte at det var i norsk interesse at «at allierte sjøstridskrefter som kan settes inn i havområdene utenfor Norge blir styrket. - Det vil bedre våre muligheter for å motta alliert hjelp og ha en krigsavvergende virkning». Videre redegjorde Sjaastad for viktigheten av å sikre de atlantiske sjørutene, og at det derfor var NATOs ambisjon å kontrollere den maritime situasjonen.⁹¹ Året etter uttalte Sjaastad at forsvaret av Norge var helt avhengig av at «allierte sjøstridskrefter kontrollerer det åpne hav utenfor Norge».⁹² Uttalelsen er altså omtrent helt lik, og bærer derfor litt preg av å uttale seg på autopilot. Sjaastad sier videre at det var avgjørende at NATO opprettholdt og sikret sin evne til å bremse for sovjetiske ambisjoner, «...Det er derfor betryggende at våre allierte og ganske spesielt den amerikanske marine er synlig ved maritimt nærvær i Norskehavet også i fredstid.» At han syntes det var betryggende at amerikanerne «er» til stede står i kontrast til det han har sagt om at det var lite endring mellom øvelsene,⁹³ men det kan jo hende at det var tilstedeværelsen på selve øvelsene han refererte til, i tillegg til de øvrige, sporadiske besøkene fra amerikanske skip.

Den positive holdningen ser i stor grad ut til å fortsette etter regjeringsskiftet, om enn med noen flere forbehold. I desember 1986 holdt forsvarsminister Johan Jørgen Holst et foredrag på Folk og Forsvars beredskapskonferanse. Han pekte da på at Norge hadde en helt klar interesse av amerikansk flåtenærvær i Norskehavet for å motvirke den sovjetiske flåtenes økende vekt på fremskutte operasjoner. Regelmessig alliert sjømilitær tilstedeværelse bidro ifølge Holst til å troverdiggjøre de NATO-alliertes garanti av Norges sikkerhet. Men det var ikke ønskelig med noen form for konkurranse mellom supermaktene, derfor var det viktig at også andre nasjoner viste flagg i området, for eksempel på militærøvelser. Holst viser videre at det ikke er helt klart hva den amerikanske strategien innebærer:

I diskusjonen om vestlig flåtenærvær i de nordlige havområder har selve begrepet nærvær vært innhyllet i stor uklarhet. Vi har et spektrum av tenkelige nærværformer som spenner fra høflighets- og vennskapsbesøk, gjennom overvåkningsvirksomhet, operativ virksomhet og øvelser, til faste flåtepatuljer(...)

For å garantere sikkerhet og stabilitet i det nord-vestre hjørnet av Europa, og for å bevare lavspenningen i området, er det viktig for Norge at vestlige marinestyrker er til stede i Norskehavet med en rimelig grad av *regelmessighet*, men uten å signalisere noe ønske om permanent nærvær. Det ville dessuten være fullstendig urealistisk å forsøke noe slikt.

(...) siden Norge umiddelbart blir påvirket av all militær virksomhet i Norskehavet, så er det viktig for oss å gi et klart uttrykk for våre interesser.

⁹¹ Aftenposten 15. mars 1984, s 3.

⁹² Aftenposten 21. mars 1985, s 5.

⁹³ Sjaastad, intervju 8. oktober 2015.

Vi må ikke tilstrebe så stor regelmessighet at de mindre variasjoner som nødvendigvis vil oppstå, oppfattes som politiske signaler i den ene eller andre retning. Hensyn må tas i begge retninger.⁹⁴

Man ser altså at den norske politikken i stor grad videreføres. Det er et tydelig ønske om amerikansk tilstedeværelse. Holst peker også på viktigheten av å gi klart uttrykk for norske interesser, men interessene uttrykkes ikke på annen måte enn at man ønsker et regelmessig, men ikke permanent nærvær i nordområdene.

Den regelmessige tilstedeværelsen forsvarsministrene refererer til ble konkretisert gjennom flere store øvelser mellom 1985 og 1988. Det var da et stort fokus på det såkalte Vestfjord-konseptet.

2.2 Vestfjord-konseptet

Allierte øvelser har vært en sentral del av NATO helt siden opprettelsen. Øvelser i nordområdene har vært viktige av flere grunner. Politisk bidrar øvelsene til troverdighet for sikkerhetsgarantien NATO stiller for Norge, ved at de viser at nordområdene også skal understøttes i en krise eller konflikt. Rent militært gir det taktisk trening, og det bidrar til kunnskap om områder der det kan bli aktuelt å sette inn styrker i en konflikt, noe som er spesielt viktig for vinterlige forhold.⁹⁵

Blant de taktiske konseptene NATO ønsket å trene på på 1980-tallet, var Vestfjord-konseptet. Konseptet innebar at det ble trent på bruk av hangarskip ved fjellene i smale norske farvann, for på den måten å gjøre forholdene vanskeligere for fiendtlige ubåter og fly. Dette var blitt testet under øvelse Mainbrace i 1952, men var blitt forlatt ettersom britene advarte sterkt mot utplassering i denne typen farvann. Imidlertid ble ideen tatt opp igjen på 80-tallet fordi forsøk i krigsstrategispill viste at dette kunne være et tilskudd til målet om å oppnå fremskutt sjøkontroll.⁹⁶ På andre halvdel av 80-tallet ble dette også testet i praksis under marineøvelser. Det gjaldt øvelsene Ocean Safari i 1985, Northern Wedding i 1986, en ny Ocean Safari i 1987 og Teamwork i 1988.

⁹⁴ Holst, 1986, s 11-12.

⁹⁵ Huitfeldt, 1987, s 124.

⁹⁶ Tamnes, 1991, 281-282.

Den første Ocean Safari ble avholdt i september 1985. Med deltakelse fra over 160 skip og ubåter, og flere hundre fly, var dette en av de største sjømilitære øvelsene NATO hadde gjennomført. Øvelsen ble holdt bare et par måneder etter den sovjetiske Okean. Russernes øvelse ble på vestlig side omtalt som den første der de hadde et øvelsesmønster med et sammenhengende offensivt preg, og som inneholdt alle elementer for å opprette sjøherredømme i Norskehavet, inkludert simuleringer av angrep mot strategiske steder på norskekysten. Dette hadde man nok i bakhodet under Ocean Safari, selv om øvelsen i hovedsak var planlagt ferdig før Okean.⁹⁷

For første gang skulle man under Ocean Safari teste ut bruk av hangarskip i Lofoten, noe som var blitt godkjent av regjeringen: På et møte i Regjeringens sikkerhetsutvalg i januar 1985 ble Ocean Safari diskutert. Øvelsen skulle opprinnelig ikke berøre Norge, men SACLANT hadde foreslått en utvidelse slik at en del av fartøyene skulle operere i Vestfjorden for å øve på bruk av hangarskip i denne type farvann. Noe som er interessant med notatet, er at utvalget *ikke* ser ut til å diskutere hva de syntes om å øve på denne måten, men kun om det var greit å ha øvelse åtte dager etter høstens stortingsvalg. Det ble etter en kort diskusjon enighet om å godkjenne forslaget fra SACLANT.^{98 99} Ifølge Anders Sjaastad hadde han tilslutning fra regjeringen på at den «backet den hyggelige forespørselen» fra USA om å øve i Vestfjorden. Dette var taktisk trening, men like mye et politisk signal fra amerikanerne at de var villige til å gå inn i et så avgrenset havområde.¹⁰⁰ Dette samsvarer også med det Tamnes skriver; både den bilaterale studiegruppen som hadde jobbet med tematikken, og myndighetene, var positive.¹⁰¹

Sjefen for NATOs Atlanterhavsstyrke, den amerikanske viseadmiral Henry C. Mustin, sa før øvelsen at den var lagt opp for å prøve forsterkningsplaner til Nord-Norge.¹⁰² Under en pressekonferanse om bord på *USS America* under øvelsen redegjorde han for hvorfor NATO øvde med hangarskip i Vestfjorden:

Vi gjør dette for å samle erfaringer og data for senere bruk. Vi trenger mere kunnskap om operasjoner i disse havområder, for i de siste årene har den amerikanske marine vært altfor lite i disse farvann.

⁹⁷ Aftenposten morgen 21. september 1985, s 4.

⁹⁸ Referat fra møte i Regjeringens sikkerhetsutvalg 31. januar 1981.

⁹⁹ Selv om akkurat dette forslaget fra SACLANT virket nytt for gruppen må det nesten antas at selve konseptet om å trene med hangarskip i Vestfjorden må ha blitt tatt opp på RSU-møter tidligere, men dette er den eneste referansen i de dokumentene som ble avgradert i tide til at jeg fikk se på dem.

¹⁰⁰ Sjaastad, intervju 8. oktober 2015.

¹⁰¹ Tamnes, 1991, s 291-292.

¹⁰² Aftenposten morgen, 14. september 1985, s 8.

Hensikten med å seile "America" så nær opp til Lofotveggen var at skipet på denne måten fikk bedre beskyttelse. Selv et så stort fartøy som "America" vil nærmest gå i ett med land og øyer på en fiendtlig radarskjerm.

Dessuten vil operasjoner opp under Lofotveggen også gi flyverne nyttig erfaring. Ideen til denne taktikken er hentet fra de tyske erfaringer med slagskipet "Tirpitz" under annen verdenskrig.¹⁰³

På spørsmål om russerne kunne oppfatte dette som en provokasjon, svarte han at det var mer enn tusen kilometer derfra til den sovjetiske grensen, så hvis de skulle oppfatte dette som en provokasjon så syntes han veldig synd på dem.¹⁰⁴ Det kan se ut som russerne i første omgang ikke hadde så mye å frykte fra det nye konseptet, for *America* ble torpedert av norske ubåter på simuleringer under øvelsen.¹⁰⁵ Ifølge flaggkommandør Jacob Børresen, som selv var om bord i ubåtene flere ganger under simuleringene, klarte de å torpedere hangarskipet hver gang de prøvde på det. Og hvis nordmennene klarte det, burde vel russerne også klare det også, da de hadde torpedo-ubåter som kunne brukes effektivt i fjordene. Amerikanerne ønsket ikke å få de norske øvingsrapportene i etterkant, da de kom i dårlig lys siden de nesten alltid ble truffet av torpedoene. Som svar på utfordringene ble det utviklet nye forsvarskonsepter, som inkluderte minelegging av hele innseilingen til Vestfjorden. Børresen selv mente at dette var «risky». Men den typen vurdering var ikke så relevant, for det var mye viktigere med avskrekkingsmomentet.¹⁰⁶

Noen måneder etter øvelsen ble Vestfjord-konseptet tatt opp på et møte mellom statssekretærer og andre toppfolk i Utenriksdepartementet, Forsvarsdepartementet og fra marinen. Statssekretær Torbjørn Frøysnes i UD advarte da mot å bruke Vestfjord-konseptet som begrep og påpekte at man ikke måtte omtale Vestfjorden som et mulig utgangspunkt for et angrep på Kola.¹⁰⁷ Ekspedisjonssjef Per Tresselt, også fra UD, advarte mot virkningene av «slagordpreget etikettebruk». Dette kunne få «en tyngdekraft med psykologiske og politiske hang-over-virkninger».¹⁰⁸ Det er ikke så rart man ville være forsiktig med dette, for det kunne bidra til å sette et sovjetisk fokus på Lofoten, og dermed ikke være i tråd med ønsket om å berolige Sovjetunionen. Det ble også påpekt i møtet at det var for tidlig å si om amerikanerne ville holde fast på et Vestfjord-konsept, og at arbeidet derfor ble spekulativt.¹⁰⁹ Dette kan virke litt passivt, som om Norge ikke skulle ha noe å si dersom USA ville gå for konseptet.

¹⁰³ Aftenposten morgen, 20. september 1985, s 64.

¹⁰⁴ Aftenposten morgen, 20. september 1985, s 64.

¹⁰⁵ Aftenposten morgen, 19. november 1985, s 1.

¹⁰⁶ Børresen, telefonintervju 7. juli 2014.

¹⁰⁷ Referat fra møte på statsministerens kontor 26. februar 1986, s 5.

¹⁰⁸ Referat fra møte på statsministerens kontor 26. februar 1986, s 5.

¹⁰⁹ Referat fra møte på statsministerens kontor 26. februar 1986, s 12.

Dersom det ble vurdert som for provoserende mot Sovjetunionen, burde det være mulig å si nei eller legge føringer på aktivitetene. Men man vurderte vel også at alle negative tilbakemeldinger til amerikanerne kunne føre til at de trakk seg mer tilbake, og det ville ikke være i norsk interesse. Ifølge Svein Efjestad i FD, tenkte de grundig gjennom alt som hadde med øvelsene å gjøre, og markerte av og til overfor USA at man ikke ønsket at øvelsene skulle bli altfor store. Det var masse selvpålagte restriksjoner, til tross for at det foregikk store øvelser rett over grensen. Dermed følte de ikke at de gikk for langt, men kunne nesten gått enda lenger, mener han.¹¹⁰ Her ser man noe av balansen mellom integrasjon og skjerming, avskrekking og beroligelse. Man ønsker amerikansk tilstedeværelse, men ikke i så stor grad at det kan virke provoserende på Sovjetunionen.

Som forberedelse til et møte i Regjeringens sikkerhetsutvalg 17. april 1986 skrev forsvarsminister Sjaastad et notat der øvelse Ocean Safari ble evaluert. I notatet stod det at få norske fjorder så ut til å egne seg for hangarskipsoperasjoner, men at Vestfjorden pekte seg ut som et hensiktsmessig område. Terrenghjermingen hadde fungert etter hensikten, men ubåtrusselen var blitt tydelig demonstrert. Til slutt stod det at man regnet med at Vestfjordkonseptet ville bli videre utprøvd under øvelse Northern Wedding -86, og at «slike øvelser vil være i overenstemmelse med norske ønsker om et sterkere alliert nærvær i havområdene utenfor vårt land».¹¹¹ Her ser det ut som forsvarsministeren har andre opplysninger enn i alle fall noen av deltakerne på statssekretærmøtet to måneder tidligere, siden de mente det var for tidlig å si om dette ville bli videreført. Det ser heller ikke ut til at forsvarsministeren deler bekymringen om «slagordpreget etikettebruk» fra det andre møtet. Notatet ble «tatt til etterretning» av Regjeringens sikkerhetsutvalg, men det er for øvrig vanskelig å si noe om hvor mye det ble diskutert.

I august – september 1986 ble det på nytt avholdt en militærøvelse der man førte hangarskip inn i Vestfjorden. Dette var under øvelse Northern Wedding, der 35 000 soldater fra ni forskjellige land deltok, og denne gangen var det *USS Nimitz* som ble benyttet.¹¹² Siden forrige øvelse var regjeringen Willoch skiftet ut, men både stortingsrepresentant Willoch og den nye forsvarsministeren, Johan Jørgen Holst, var om bord i *Nimitz* for å få et inntrykk av skipet og øvelsen. Noe som fikk en del oppmerksomhet i forbindelse med øvelsen, var da

¹¹⁰ Efjestad, intervju 11. juli 2014.

¹¹¹ Referat fra møte i Regjeringens sikkerhetsutvalg 17. april 1986.

¹¹² NTB tekst, 31. august 1986.

Steinar Bastesen og rundt 50 andre hvalfangere markerte sin motstand mot den amerikanske hvalfangstpolitikken ved å kjøre skutene sine tett på *Nimitz*.¹¹³

Johan Jørgen Holst kommenterte bruken av hangarskip under et foredrag på Folk og Forsvars beredskapskonferanse senere samme år:

Det nye i denne sammenheng er den økende deltakelsen i NATOs øvelser i Nord-atlanteren og Norskehavet av amerikanske hangarskipgrupper. En viktig grunn til dette er behovet for å tilegne seg ferdighet i å operere hangarskip i våre ugjestmilde farvann i tilfelle krig. Det dreier seg om tilstedeværelse målt i dager og uker snarere enn måneder, og det er i det hele tatt ikke snakk om permanent nærvær. Hangarskipgrupper som opererer beskyttet av leden langs norskekysten kan vise seg å bli et viktig bidrag til løsningen av problemene med å skape et troverdig konvensjonelt forsvar på NATOs nordflanke. Men konseptet må prøves ut videre, også under vinterforhold. (...) Det totale nærvær av amerikanske hangarskip i Norskehavet de siste ti år ikke har utgjort mer enn 41 dager, hvorav 8 var i fjor.¹¹⁴

Holst viser her det som har vært gjennomgående når tilstedeværelse kommenteres, nemlig at det ikke er et permanent nærvær. Han peker også på hangarskipsgruppene som et bidrag til løsningen av problemene med å skape et troverdig konvensjonelt forsvar i nord.

I september 1987 ble det avholdt en ny Ocean Safari-øvelse, denne gangen med hangarskipet *USS Forrestal* som befant seg totalt seks uker i Nord-Atlanteren i forbindelse med øvelsen.¹¹⁵ Også denne gangen ble det øvet i Vestfjorden, og hensikten var å «prøve ut den vesentlige side ved NATOs marinestrategi, som går ut på å ha betydelige flåtestyrker på plass i fremskutte posisjoner i Norskehavet for å komme den sovjetiske marine i forkjøpet i en krigssituasjon (...) Andre viktige formål med Ocean Safari er å teste forbindelsene mellom Europa og Nord-Amerika, avskjære en sovjetisk trusel mot skipsrutene og prøve ut om samordningen av NATOs marineenheter holder mål.»¹¹⁶ Den pensjonerte admiralen Eugene J. Carrol kommenterte øvelsene noen måneder senere. Han mente at hangarskip ikke hadde noe i norske fjorder å gjøre. «Slike skip trenger rom rundt seg for å fungere. Med en slik plassering er de også bortimot forsvarsløse mot et sovjetisk flyangrep.»¹¹⁷ Det ser altså ikke ut til alle var enige om hvor formålstjenlig det var å fortsette å øve på denne måten.¹¹⁸

¹¹³ Aftenposten morgen 30. august 1986, s 8.

¹¹⁴ Holst, foredrag 16. desember 1986, s 12-13.

¹¹⁵ [https://en.wikipedia.org/wiki/USS_Forrestal_\(CV-59\)](https://en.wikipedia.org/wiki/USS_Forrestal_(CV-59))

¹¹⁶ Aftenposten morgen 31. august 1987, s 9.

¹¹⁷ NTB tekst 23. Februar 1988.

¹¹⁸ Det ville vært interessant å se på RSU-dokumenter fra regjeringen Brundtland for å sammenligne hvordan den så på øvelsene med hvordan Willoch-regjeringen gjorde det, men disse dokumentene er det fortsatt vanskelig å få tilgang på.

I 1988 var det på nytt øvelse, denne gangen under navnet *Teamwork*, hvor det ble brukt 500 fly og helikoptre, 200 fartøyer og 45 000 mann i områder langs norskekysten. Ifølge viseadmiral Torolf Rein understreket øvelsen alliansens fremskutte strategi og beskyttelsen av nordflanken. «Den bekrefter på en meget oppløftende måte at NATO står ved sin strategi», mente han.¹¹⁹ Rein opplevde amerikanerne gjennomgående som veldig opptatt av Vestfjorden og øvelsene der, og av analysene i etterkant.¹²⁰ At han opplevde dem som interessert i analysene, er det motsatte syn av Jacob Børresen. Om dette skyldes at det var andre personer involvert på amerikansk side, eller at man var blitt mer opptatt av å faktisk lære av feilene sine fremfor å fremstå som så ufeilbarlig som mulig, er vanskelig å si noe om. Kanskje kan også forskjellige oppfatninger om dette skyldes forskjeller i det generelle tillitsforholdet til amerikanerne: Mens Rein har sagt at han var av den oppfatning at amerikanerne ville leve opp til NATO-forpliktelsene sine, har Børresen uttrykt mer bekymring, ved at han ikke følte seg sikker på at Nordflanken ville fått tilstrekkelig støtte i en større konflikt.¹²¹

Under *Teamwork* skulle for første gang to hangarskip operere i Vestfjorden samtidig, *USS Theodore Roosevelt* og *USS Forrestal*.¹²² I kontrast til kontinuiteten på vestlig side, hadde ikke Sovjetunionen fulgt opp sin Okean-øvelse i 1985. Fra å trene offensivt i havområdene utenfor Norge hadde de gått til å holde øvelsene på kysten av Kola, noe som skulle være både billigere og mer effektivt.¹²³ I hvilken grad dette skyldes øvelsene med hangarskip på norskekysten er vanskelig å si noe om; det er nok mer relevant å knytte det til den stadig dårligere økonomien i Sovjetunionen på den tiden. Under et besøk på *Theodore Roosevelt* uttrykte forsvarssjef Vagleik Eide sin tilfredshet med øvelsene de siste årene:

Flystøtte fra hangarskip vil i krig være avgjørende for forsvaret av Nord-Norge. Jeg gikk i flere år med en ubehagelig følelse av at vi kunne bli liggende avskåret fra våre allierte i en krisesituasjon. Denne frykten har jeg ikke lenger. (...) Det er for så vidt ikke noe nytt at vi i stor grad baserer forsvaret av Nord-Norge på støtte fra hangarskip. De siste 30 årene har slike fartøy fra tid til annen deltatt i de store NATO-øvelsene i området. Jeg kan nok være enig i de har fått en mer fremtredende rolle de siste årene. Hangarskip er et effektivt instrument i krisehåndtering. De kan seile inn og trygge et område, når situasjonen har roet seg, kan de enkelt og greit trekke seg tilbake igjen.¹²⁴

¹¹⁹ Nordlys morgen 12. august 1988, s 7.

¹²⁰ Rein, telefonsamtale 31. august 2014.

¹²¹ Telefonsamtaler med Rein 31. august 2014 og Børresen 7. juli 2014.

¹²² Nordlys morgen 18. august 1988, s 7.

¹²³ Nordlys morgen 18. august 1988, s 7.

¹²⁴ Nordlys morgen 21. september 1988, s 20.

Det er litt uklart hvorfor disse øvelsene med hangarskip var nok til å berolige forsvarssjefen hvis han tidligere hadde vært redd for å bli avskåret fra de allierte. Selv om amerikanerne hadde vist seg frem på noen øvelser, betyr ikke det at det var blitt en offisiell amerikansk strategi å sende inn hangarskip i en krisesituasjon.

Til tross for at de som uttalte seg så ut til å ha vært fornøyde med øvelsene, ble det ingen gjentakelse høsten 1989. Det er nærliggende å tro at dette skyldes endringen i det politiske klimaet, med gjentatte møter mellom Reagan og Gorbatsjov og generelt tøvær mellom supermaktene. Det blir dermed heller ikke behov for noen videre debatt om hvorvidt bruken av hangarskip i Vestfjorden innebar mer eller mindre trygghet for Norge.

2.3 Horisontal opptrapping

Begrepet «horisontal opptrapping» innebærer å trappe opp en konflikt ved å slå tilbake aggressive handlinger et annet sted enn der handlingene opprinnelig fant sted. For eksempel kunne det på 80-tallet innebære amerikanske tiltak mot Kola dersom det skulle bli en konfrontasjon med Sovjetunionen i Persiabukta.¹²⁵

I en interpellasjon på Stortinget 13. april 1984 sa SVs Arent M. Henriksen at det «fra flere hold er kommet opplysninger om en ny amerikansk marinestrategi for havområdene utenfor Norge». Måten han sa det på tyder på at han ikke følte seg spesielt godt informert fra regjeringen siden han i stedet hadde fått høre om saken fra andre hold, og nå lurte han på hvordan regjeringen så på dette spørsmålet. Han viste til uttalelser fra den forrige amerikanske forsvarsministeren, Harold Brown, fire år tidligere, om at en konflikt i Gulfen kunne føre til åpning av en ny front i Europa, mer presist ved Nord-Norge. Henriksen mente at selv om Browns uttalelser hadde blitt dementert flere ganger, hadde Lehman også støttet disse tankene, så nå hersket det forvirring rundt hva som var den egentlige politikken. Videre ble det henvist til et notat fra statssekretær Oddmund Hammerstad, som syntes signalene fra USA var skumle og derfor ville ta dette opp med amerikanerne. Dessuten hadde den amerikanske

¹²⁵ Børresen m.fl., 2004, s 114.

ambassadøren til Norge nettopp bekreftet at det kunne foreligge slike planer, og dermed hadde saken blitt mer aktuell igjen.¹²⁶

I svaret sitt understreket Sjaastad viktigheten av at de allierte også i fredstid måtte vise evne og vilje til et visst maritimt nærvær i våre havområder. Sjaastad sa at det ikke var en endring i den sjømilitære strategien verken fra NATO eller amerikanerne. Han erkjente at amerikanerne hadde ytret at de måtte kunne etablere et maritimt nærvær i Norskehavet ved behov, men mente altså at dette ikke var noe nytt siden norsk sikkerhetspolitikk hadde vært basert på denne forutsetningen lenge.¹²⁷ Her ser vi et eksempel på hvordan norske politikere ikke har villet snakke om at det skjer en endring, noe som nok kan knyttes til teorien om beroligelse. Å uttale direkte at økende tilstedeværelse var en endring fra tidligere kunne Sovjetunionen velge å tolke som en provokasjon. Videre kommenterte Sjaastad påstandene om flytting av en front et annet sted i verden til Norge. Han mente at dette er noe som man fra norsk side «en rekke ganger ikke har kunnet vedkjenne seg som en del av NATOs strategi». Når han sa det på den måten, kan det nesten høres ut som det godt kunne ha vært en amerikansk strategi likevel, men at Norge ikke ville forholde seg til den. Eller at det var en mulighet for at det var en NATO-strategi, men at hans personlige tolkning var at det ikke var det. Videre sa Sjaastad at han visste at «amerikanske myndigheter er blitt gjort oppmerksom på» norsk syn i denne saken.¹²⁸ Han sa ikke noe om på hvilken måte og på hvilket nivå de hadde blitt gjort oppmerksom på dette, og bekreftet heller ikke at dette ville bli tatt opp på nytt. Ifølge Sjaastad ble den norske politikken, i tillegg til i foredrag og i Stortinget, gjerne tatt opp direkte med hans amerikanske kollega Caspar Weinberger uten at det ble formelt dokumentert noe sted.^{129 130} Knut Frydenlund fulgte opp debatten med å si at han ikke syntes det offensive konseptet Lehman hadde gitt uttrykk for, verken var til særlig hjelp eller det rette virkemiddelet. Kola-basen var av så stor betydning for Sovjetunionen at de vil foreta de nødvendige mottiltak, noe som ville gjøre situasjonen mer truende for Norge. Men Frydenlund pekte også på at det var én ting hva Lehman sa, noe annet hva den amerikanske marinen gjorde. En slik strategi ville utsette amerikanernes egne flåtestyrker for altfor stor risiko, så han mente at det ikke var snakk om en ny strategi.¹³¹ Frydenlund var altså enig med

¹²⁶ Henriksen, interpellasjon 13. april 1984, S-tid 3424-3431 (1983-1984)

¹²⁷ Sjaastad, interpellasjon 13. april 1984, S-tid 3424-3431 (1983-1984)

¹²⁸ Sjaastad, interpellasjon 13. april 1984.

¹²⁹ Sjaastad, intervju 8. oktober 2015.

¹³⁰ Dette har gjennomgående vært det mest utfordrende med masteroppgaven min.

¹³¹ Frydenlund, interpellasjon 13. april 1984.

Sjaastad at man ikke snakket om en ny strategi, og at ambassadørens uttalelser var i strid med gjeldende amerikansk politikk. Men det virker kanskje litt spesielt at de begge avviste dette mens de samtidig var klar over at Lehman også hadde sendt den type signaler. For signaler alene kunne i noen tilfeller være nok til at Sovjetunionen foretok det de anså som nødvendige mottiltak. Videre i debatten ble det etterlyst reaksjoner mot ambassadøren, og flere uttrykte bekymring for at man skulle havne bak fronten ved en konflikt. Venstres Hans Rossbach kommenterte at «det nye [med marinestrategien] er vel at det eksisterer planer om ytterligere å utplassere mellomdistansevåpen som også kan ta atomladninger på skip og ubåter i det nordlige Atlanterhavet».¹³² Man ser altså igjen en usikkerhet rundt hva det nye med strategien egentlig var.

En som har vært veldig opptatt av opprettelsen av en ny front, er Sverre Jervell. Hans påstander har vært sett på som ganske kontroversielle, men de bør uansett gjengis her. Jervell skrev boken *Spillet om Norskehavet*, og mener at de viktigste opplysningene måtte utelates i boka. Disse er i stedet skrevet som et bidrag til UD's historieprosjekt.

Jervell hevder at Knut Frydenlund ikke følte seg godt nok informert om hva som egentlig var den amerikanske marinestrategien for nordområdene. Frydenlund fikk ikke god nok kjennskap til dette via de vanlige kanalene, og sendte derfor Jervell til USA for å finne ut mer.¹³³ Dette skal ha skjedd i 1985, altså før Frydenlund ble utenriksminister. I USA fikk Jervell snakket med de sentrale planleggerne rundt Lehman, med folk fra Naval Intelligence og med folk i Kongressen. Han fikk høre at USA hadde planer om å bruke nordområdene til en horisontal opptrapping: Et sovjetisk angrep på amerikanske interesser i for eksempel Midtøsten kunne føre til gjengjeldelse i nord, fordi man mente at Sovjetunionen var sårbart ved Kola. Dette var definitivt ikke i samsvar med norske interesser. Ifølge amerikanerne Jervell snakket med var det heller ikke kommet tydelig frem i USA hva norske myndigheter egentlig mente var i Norges interesse. Dette kunne skyldes at man ikke syntes man hadde noe handlingsrom, noe som var en feiloppfatning siden amerikanerne var helt avhengige av norsk etterretningsinformasjon dersom den offensive strategien i det hele tatt skulle fungere. Selv om gjengjeldelse på Kola var en del av den amerikanske strategien, var det ikke slik at dette *måtte* gjennomføres ved et angrep på for eksempel Iran. Men man håpet å avskrekke ved å la russerne tro at man ville gjøre det. Jervell skriver videre om hvordan denne typen

¹³² Rossbach, interpellasjon 13. april 1984.

¹³³ Jervell, notater til UD's historieprosjekt.

«deception» var en viktig del av amerikanernes strategi, slik det hadde vært for eksempel før D-dagen i Normandie.¹³⁴

Ifølge Jervell mente Frydenlund at Johan Jørgen Holst var en sterk støttespiller for den nye amerikanske strategien, men at han kanskje ikke hadde vært kritisk nok til hva den kunne innebære for Norge. Det ble arrangert et seminar for å diskutere tematikken, men man kom likevel ikke ordentlig innpå de mer problematiske sidene ved strategien. Etter hvert ble Jervell også invitert til å holde et foredrag for etterretningsstaben på Grønland i Oslo. Han beskriver det som en merkelig affære der han hadde regnet med en god diskusjon, men i stedet ble møtt med en vegg av taushet. Til tross for tilsynelatende liten respons fra relevante miljøer i Oslo skal Frydenlund ha uttrykt at han var fornøyd, da det var kommet mer oppmerksomhet rundt saken uten at han kunne anklages for å sparke amerikanerne på skinnleggen. I etterordet i dokumentet skriver Jervell om hvordan han følte seg uglesett i både UD, etterretningen og øvrige myndighetsmiljøer som følge av påstandene han kom med.¹³⁵

Hva skal man så tro om det Jervell skriver?¹³⁶ Verken Knut Frydenlund eller Johan Jørgen Holst lever lenger, og Frydenlund ser ikke ut til å ha skrevet om dette i bøkene sine. Holst på sin side virker ikke å ha vært spesielt bekymret for en horisontal opptrapping i nord:

Such constructions seem oddly theoretical in the age of nuclear weapons. In the real world of international relations as opposed to the battle for funding in the US Congress, American decision makers are likely to discover that attacks on the Kola peninsula would entail enormous dangers of igniting a Soviet nuclear response against continental United States.¹³⁷

Pr telefon har Jervell sagt mye av det samme, og han henviste også til Trond Johansen, John Lunde og Oddmund Hammerstad.¹³⁸ Da jeg kontaktet Johansen, mente han at han hadde så lite å fortelle at det «ikke ville være verdt en kaffekopp en gang».¹³⁹ Jeg hadde vel heller ikke regnet med at han skulle åpne seg så mye for meg, når han ikke ville si så mye til Lund-kommisjonen. John Lunde hadde heller ikke så mye han ønsket å fortelle, så det sporet stopper der. Oddmund Hammerstad har vært en ivrig kilde på andre deler av oppgaven, men er påfallende tilbakeholdene om påstandene til Jervell, selv om han mener at Jervell er «helt

¹³⁴ Jervell, notater til UD's historieprosjekt.

¹³⁵ Jervell, notater til UD's historieprosjekt.

¹³⁶ Det følgende avsnittet kunne kanskje stått som en fotnote, men jeg valgte å beholde det som løpende tekst for å kunne presentere kildene mer oversiktlig.

¹³⁷ Holst, NUPI-notat nr 356, juni 1986.

¹³⁸ Jervell, telefonsamtale 7. august 2014.

¹³⁹ T. Johansen, telefonsamtale 21. juli 2014.

patent som kilde». Hammerstad sier han ikke har oversikt over hva som er frigjort fra arkivene, og derfor ikke kan snakke om dette.¹⁴⁰ Da jeg var i UD's arkiver, fant jeg ikke noe som jeg kunne knytte til Jervells reise eller påstander. Jeg kontaktet Jervell på nytt om blindsporene, og skrev at hvis han ikke kunne komme med ytterligere skriftlig dokumentasjon på det han har hevdet, så må dette sporet bli liggende. Svaret hans var at han har blitt kontaktet av andre som ønsker å se nærmere på påstandene, og at han anså disse henvendelsene som meget seriøse.¹⁴¹ Jeg tolket dette som at han ikke har noe mer å bidra med og at sporet avsluttes der.

Det er flere som har hatt tanker rundt en eventuell horisontal opptrapping. Torolv Rein, som i 1983 – 87 var kommandør for sjøstridskreftene i Nord-Norge, og senere ble forsvarsjef, husker at det ble antydning at man kunne åpne en ny front i nord, men visste ikke om det var en akseptert policy. Han har ikke sett det i amerikanske papirer, men mente han hadde hørt om det på seminarer eller lignende. Anders Sjaastad husker at han diskuterte saken på Stortinget, og mente de hadde vært tydelige på å ta avstand fra at dette var en del av den amerikanske strategien. Han sier at han selv skrev svarene til SV, etter innspill fra John Lunde og Svein Efstestad, og mente at det dreide seg om «i beste fall en skrivebordsfilosofi».¹⁴² Stein Ørnhøi husker debatten om temaet som «et skred av informasjon og desinformasjon og kaos uten like».¹⁴³

Forsker Amund Lundesgaard har også sett på disse spørsmålene. Han skriver følgende:

Når det gjelder å starte nye fronter i tilfelle krig er min oppfatning at det bare ville skje dersom en generell krig mot Sovjetunionen allerede var et faktum. En slik horisontal eskalering var avhengig av at Europa og muligens Japan var truet. Kort og godt dersom det var en tredje verdenskrig. USA hadde en «Europa først» strategi på tiden. Målet med strategien var å holde eventuelle lokale konflikter «contained» og på den måten unngå en global krig, noe som var en sentral del av strategien. Kort sagt mener jeg det er en feiloppfatning at USA ville utvide en konflikt i Midtøsten slik at den omfattet Europa og andre steder.

Når det gjelder hvilket nivå The Maritime Strategy, og dermed tanken om å flytte en eventuell konflikt til Nordområdene, var godkjent til så var strategien aldri godkjent utfor Marinen. Hverken presidenten, forsvarsministeren eller kongressen hadde offisielt velsignet den, men Marinen argumenterte med at den støttet opp om den helhetlige amerikanske strategien. Den hadde også sterke støttespillere innen administrasjonen og i kongressen.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Hammerstad, telefonsamtale 4. august 2014.

¹⁴¹ Jervell, epost 29. februar 2014.

¹⁴² Sjaastad, intervju 8. oktober 2015.

¹⁴³ Ørnhøi, intervju 11. august 2014.

¹⁴⁴ Lundesgaard, epost 22. februar 2016.

Det kan se ut som Sverre Jervell hadde et poeng i at tanken om å flytte en konflikt til nord hadde sine støttespillere i USA, og at han snakket med nettopp en del av disse. Hvor mye eller lite Frydenlund bekymret seg for akkurat dette er vanskelig å vite i dag, Men med tanke på de potensielt store konsekvensene for Norge er det nærliggende å tro at han fulgte med på signalene fra USA om akkurat dette, selv om planene altså ikke ser ut til å ha vært en del av den vedtatte amerikanske strategien.

2.4 Atomvåpen på skip med anløp i Norge

På NATOs toppmøte i Paris i 1957 hadde Einar Gerhardsen sagt tydelig fra at det var uaktuelt med atomvåpen på norsk jord i fredstid, og den politiske enigheten om dette prinsippet skal ha vært veldig bred gjennom hele den kalde krigen.¹⁴⁵ På 1980-tallet var det en debatt i Norge rundt amerikanske krigsskip og ubåter som var innom norske havner. Siden man ikke kunne vite om det var atomvåpen om bord på disse, kunne anløpene være i strid med politikken om at Norge skulle være atomvåpenfri sone. Denne debatten ser ut til å ha vært relativt løst knyttet til diskusjoner om hangarskip i Vestfjorden og generell økning i amerikansk tilstedeværelse, men siden det har med marinestrategi å gjøre, bør det redegjøres for hovedtrekkene ved debatten her.

I desember 1984 brukte SVs Kjellbjørg Lunde Stortingets spørretime til å ta opp besøket til den amerikanske atomubåten *Batfish* i Bergen. Siden det hadde kommet antydninger om at ubåten hadde atomvåpen om bord, ville Lunde at forsvarsminister Sjaastad skulle redegjøre for om dette besøket samsvarte med at Norge skulle være atomfritt i fredstid. Sjaastad svarte med å referere til sitt eget svar på tilsvarende spørsmål fra Arent Henriksen to år tilbake, at man ikke hadde sett på anløp av skip med atomvåpen som brudd på atompolitikken, men at det derimot ville være det dersom fartøyet ble værende lengre i norsk havn enn det et vanlig besøk ville tilsi. Lunde tolket svaret som en bekreftelse på at det var atomvåpen om bord på *Batfish*, og hun syntes det var oppsiktsvekkende at dette kunne skje med norske myndigheter sin velsignelse. Sjaastad repliserte at han verken kunne bekrefte eller avkrefte om det var atomvåpen på ubåten, siden atommaktene ikke offentliggjør slike

¹⁴⁵ https://www.nytid.no/sa_nei_men_apnet_for_atomvapen_i_norge/

opplysninger, og diplomatisk immunitet tilsier at man ikke inspiserer fartøyer som er på besøk.¹⁴⁶

Hva Sjaastad skulle svare på Lundes spørsmål, hadde blitt diskutert og avklart på et møte i Regjeringens sikkerhetsutvalg noen dager tidligere. På møtet refererte Sjaastad til at det tidligere hadde vært en forutsetning for anløp at det ikke var atomvåpen om bord, men at man på RSU-møtet 21. desember 1981 hadde blitt enige om å ikke følge opp denne forutsetningen, siden diplomatisk immunitet og manglende informasjon fra flaggstatene gjorde at norske myndigheter uansett ikke kunne kontrollere skipene. Hvis man forsøkte å kontrollere, kunne man ikke forvente at de allierte ville opprettholde sitt sjømilitære nærvær utenfor Norge. Videre på møtet ble det diskutert mulige veier videre: Skulle man gå tilbake til retningslinjene fra før desember 1981, holde fast på nåværende praksis, eller etablere nye retningslinjer? Statsministeren mente at det kunne være nødvendig å snakke med Arbeiderpartiet om dette, men gruppen ble enig om at man inntil videre skulle holde på de nåværende retningslinjene.¹⁴⁷

Videre på andre halvdel av 1980-tallet dukket debatten jevnlig opp på Stortinget og i aviser.¹⁴⁸ Som regel var det SV som tok saken opp, men også andre. For eksempel uttalte Arbeiderpartiets Grete Knudsen at amerikanske marinefartøy høyst sannsynlig hadde atomvåpen om bord under besøk i Norge, noe hun anså som et klart brudd med norsk politikk på området.¹⁴⁹

Gro Harlem Brundtland skal ha prøvd å stramme inn, men innså hvor mye bråk det ville bli, og lot det være med forsøket.¹⁵⁰ For øvrig var det ikke så mange forsøk fra norske regjeringer på å kreve garantier om at det ikke var atomvåpen om bord. Dette skyldes nok blant annet reaksjonene New Zealand hadde fått fra USA da de i 1985 hadde begynt å be om slike garantier.¹⁵¹ Under Stortingets utenrikskomite sin reise til Washington i 1986, la Theo Koritzinsky frem SV sitt krav om at amerikanske marineskip på besøk i Norge på forhånd

¹⁴⁶ Spørretimen 12. desember 1984, S.tid 1970 (1984-1985)

¹⁴⁷ Referat fra møte i Regjeringens sikkerhetsutvalg 6. desember 1984.

¹⁴⁸ Se for eksempel søkeord *atomvåpen anløp Norge* på Retriever avissøk.

¹⁴⁹ NTB tekst 23. februar 1988.

¹⁵⁰ Sjaastad, intervju 8. oktober 2015.

¹⁵¹ Tamnes, 1991, s 290.

skulle erklære at skipene ikke hadde kjernevåpen. Komiteen fikk da et meget klart svar om at det ville få «meget alvorlige konsekvenser» dersom Norge skulle slå inn på en slik politikk.¹⁵²

Blant de som hadde med tematikken å gjøre på 80-tallet, er det i dag noen som er overbeviste om at det var atomvåpen på skipene, men også noen som ikke vil konkludere. Anders Sjaastad svarte diplomatisk at man «ikke kunne utelukke det».¹⁵³ Jacob Børresen mener at det helt klart var slike våpen om bord, men at man ikke juridisk kan bevise det.¹⁵⁴ Torolf Rein forteller at man valgte å ikke tro noe mer enn det som ble uttalt offisielt. Det var en hemmelighet som amerikanerne satt på, og Johan Jørgen Holst hadde vært tydelig på at Norge ikke skulle kontrollere dette.¹⁵⁵ Men ifølge Sverre Lodgaard visste Holst meget godt at det var atomvåpen om bord, det var «ren og skjær logikk». Flere av skipene hadde slike våpen som standard, og det var jo ikke noe sted å gjøre av dem før man besøkte norske havner.¹⁵⁶

Dersom den delen av marinestrategien som innebar hyppigere besøk i nord, hadde blitt gjennomført, er det nærliggende å tro at det ville blitt flere havnebesøk fra skip med atomvåpen også. Da ville man kanskje ha sett en økning i fokuset på marinestrategien som helhet, siden atomspørsmålene engasjerte veldig mange flere enn det den generelle marinestrategien gjorde.

2.5 Tilbakemeldinger til amerikanerne

Amerikansk marinestrategi i nordområdene er i høyeste grad relevant for Norge, og grunnet sin strategiske beliggenhet burde det være mulig for Norge å i alle fall komme med noen innspill på den amerikanske strategien. Overfor marinestrategien kan man se for seg tre valgmuligheter: støtte strategien slik man oppfattet at den var, arbeide for å få endret den, eller arbeide for å støtte de delene som var viktige for norsk sikkerhet og dempe de delene som var mindre gunstige for Norge.

Ifølge Sverre Jervell var norsk politikk på 80-tallet i praksis passivt å støtte strategien. Grunner til dette kunne være at man mente at det egentlig ikke var noen ny strategi å snakke

¹⁵² VG, 24. februar 1986, leder.

¹⁵³ Sjaastad, intervju 8. oktober 2015.

¹⁵⁴ Børresen, telefonsamtale 7. juli 2014.

¹⁵⁵ Rein, telefonsamtale 31. august 2014.

¹⁵⁶ Lodgaard, intervju 14. april 2016.

om, eller at en økende oppmerksomhet om nordområdene var så positivt for Norge at de mindre gunstige sidene ikke fortjente oppmerksomhet.¹⁵⁷ I det hele tatt fant Jervell få eksempler på at norske synspunkter var nådd frem til amerikanerne, med unntak av at man var litt urolig for språkbruken.¹⁵⁸ ¹⁵⁹Det kan likevel se ut som norske myndigheter i alle fall gjorde et forsøk på å finne ut hva de kunne gjøre for å påvirke amerikanerne. På møtet mellom statssekretærer og andre toppfolk i regjeringen i 1986 uttalte statssekretær Udgaard at det var et behov for å avklare hva norske myndigheter mente om aktiviteten, slik at Norge kunne være med på å utforme amerikanernes politikk.¹⁶⁰ Forsøk på å påvirke amerikanerne hadde da vært etterlyst fra noen hold i flere år allerede. For eksempel uttalte daværende direktør i NUPI, Johan Jørgen Holst, i 1983 at han håpet Norge ville få anledning til å drøfte med amerikanerne hvorvidt det var fornuftig å legge så stor vekt på fremskutte operasjoner mot Kola i innledningsfasen av en eventuell krig. Dette ville kunne øke spenningen og innebære en trussel mot den etablerte lavspenningspolitikken.¹⁶¹

Knut Frydenlund sier i boka si at amerikanerne «er villige til å fortelle, men også lytte»¹⁶². Dette tyder på at han opplevde at han hadde en grei dialog med dem, i alle fall frem til boka ble skrevet, i 1982. I sin utenrikspolitiske redegjørelse til Stortinget i juni 1986 kommenterte han også forholdet til USA. Det var kommet innspill på at det å kritisere USA eller andre allierte var å svekke alliansen. Dette mente han ikke stemte, da meningsbrytingen mellom demokratiske land nettopp var noe av styrken til alliansen.¹⁶³

De fleste av mine informanter ble spurt om hvem som hadde kontakt med USA for å påvirke politikken. Anders Sjaastad fortalte at han kunne gjøre dette i samtaler med Weinberger. Han mente det var viktig å se til at USA kunne være i stand til å overføre forsterkninger til tross for Sovjetunionens oppbygging. Dette lå til grunn for regjeringen Willoch, og man signaliserte tidlig at man var positiv til håndfaste bevis på at USA mente alvor om å kunne hjelpe Norge i en knipe.¹⁶⁴ Torolf Rein mente at de i forsvarssammenheng ikke kommuniserte direkte om norske interesser, da dette var et politisk spørsmål. Han mente

¹⁵⁷ Jervell, 1987, s 179.

¹⁵⁸ Jervell, 1987, s 103.

¹⁵⁹ Nils Morten Udgaard hadde et brev fra Willoch til Reagan, der Willoch i generelle vendinger ønsker den økende tilstedeværelsen velkommen, men advarte mot språkbruken. Dette brevet fikk jeg tatt en kopi av, men verken jeg eller Udgaard fant senere tilbake til brevet dessverre.

¹⁶⁰ Referat fra møte på statsministerens kontor 26. februar 1986, s 9.

¹⁶¹ Aftenposten 4. oktober 1983, s 2.

¹⁶² Frydenlund, 1982, s 85.

¹⁶³ Frydenlund, 1987, s 176.

¹⁶⁴ Sjaastad, intervju 8. oktober 2015.

at Johan Jørgen Holst hadde gode forbindelser til amerikanerne og ga til kjenne hva som var ønsket fra norsk side.¹⁶⁵ Svein Efstad mener at FD stadig hadde møter med sine kollegaer i USA, og at de i alle fall på det nivået visste godt hva som var Norges ønsker. Dette står i kontrast til Jacob Børresen, som mener at norske myndigheter ikke hadde definert godt nok i forkant hva som var norske interesser.¹⁶⁶ Også på Stortinget ble temaet tatt opp innimellom. For eksempel gikk Aps Marit Nybakk etter regjeringsskiftet ut med kritikk mot den forrige regjeringen, som hun mente hadde gjort for lite for å ta opp marinestrategien i NATO, og at det var en forsømmelse.¹⁶⁷ Men hva hun mente de burde ha sagt, kommer ikke frem.

Sverre Jervell skrev i 1987 om hva norske myndigheter *burde* melde fra til amerikanerne. Blant annet mente han at man burde få frem at et for offensivt forsvar kunne forstyrre balansen mellom avskrekking og beroligelse i norsk politikk, noe som kunne føre til mottrekk fra Sovjetunionen og skape reaksjoner i norsk opinion. Dette ville heller ikke være i amerikansk interesse. Han pekte videre på hvordan norske utsendinger ikke snakket tydelig om norske interesser, da dette ble sett på som påtrengende. I stedet prøvde man å etablere et generelt godt forhold, en slags goodwill-konto som kunne brukes når det var behov for den. Dette kunne føre til at amerikanerne oppfattet nordmennene som lite selvbevisste på Norges vegne, og norske representanter kunne gi inntrykk av at de var mer opptatt av å formidle amerikanske interesser til Norge enn å få gjennomslag for norsk syn i Washington.¹⁶⁸ Dette er nok å sette ting på spissen, men kan vel heller ikke blankt avvise muligheten for at en slags kulturforskjell kan påvirke kommunikasjonen. Jervell pekte også på hvordan mye av kommunikasjonen rundt sikkerhetspolitikk hadde gått gjennom State Department, til tross for at amerikanske diplomater spilte en liten rolle ved utforming av amerikansk strategi i nord. Derfor burde Norge i større grad forsøke å påvirke Pentagon, marinen og Kongressen.¹⁶⁹

Lehman var på flere besøk i Norge i løpet av 80-tallet. Det hadde vært interessant å se på «briefing notes» eller møtereferater fra møter med folk i UD eller FD. Dessverre kunne ikke UD finne papirer knyttet til noen av Lehmans besøk i Norge.^{170 171}

¹⁶⁵ Rein, telefonsamtale 31. august 2014.

¹⁶⁶ Børresen, telefonsamtale 7. juli 2014.

¹⁶⁷ Aftenposten 11. juli 1986.

¹⁶⁸ Jervell, 1987, s 202-203.

¹⁶⁹ Jervell, 1987, s 204.

¹⁷⁰ Epost fra Sverre Dæhlen 25. april 2016.

¹⁷¹ Med tanke på hvordan FD sitt arkiv er organisert er det lite trolig at det ville dukke opp noen referater der heller.

En annen mulig arena for tilbakemeldinger kunne være på Stortingets utenrikskomite sitt besøk i Washington i 1986. Som forberedelse til turen utarbeidet UD et bakgrunnsnotat om utviklingen i nordområdene. I notatet står det at det fra norsk side «har vært lagt vekt på å holde den amerikanske part orientert om de ulike spørsmål som melder seg i Norges nærområder i Nord.¹⁷² Dette fremstår som en ganske passiv politikk, da man ikke ser ut til å ha hatt ønsker om å påvirke den amerikanske nordområdepolitikken, eller i det minste melde fra om hva som er Norges interesser i området. I notatet står det litt om amerikanske synspunkter, men det begrenser seg til generelle vendinger om at amerikanerne støtter «den norske hovedmålsettingen om å bevare ro og stabilitet i nordområdene.»¹⁷³ ¹⁷⁴ Under besøket var komiteen på besøk hos Pentagon, og et av temaene var «The Role of Defense in Deterring War in Europe – US maritime strategy, the Norwegian Sea, and Nordic Security». Det står i planen for besøket om diverse «staff» og «directors» som skulle være «present for discussion».¹⁷⁵ Om det var en reell diskusjon der medlemmer i komiteen kom med egne synspunkter på strategien, eller om det var mer som et enveis informasjonsmøte, er ikke så lett å vite noe om, da det ikke kommer frem av tilgjengelige papirer.¹⁷⁶ Komiteen skal uansett ha fått høre at det foreløpig ikke var tatt noen endelig beslutning om hvor mye man skulle satse på den nye strategien, siden kostnadene ved den var så høye. Også innad i marinen skulle det være uenighet om hvor mye man kunne og burde satse på den nye strategien.¹⁷⁷

Det finnes lite skriftlig dokumentasjon i Norge på hvem som kommuniserte med amerikanerne, hva som ble sagt, og om noe av dette ble oppfattet og eventuelt tatt hensyn til av amerikanerne. Dette er altså spørsmål det kunne vært forsket videre på ved hjelp av kilder i USA: hvem snakket med hvem, hvor langt opp i det amerikanske apparatet kom disse tilbakemeldingene, og hadde det noen innvirkning på deler av strategien? Spørsmålet om horisontal opptrapping virker litt klarere. Der kan det, som påpekt tidligere, virke som norske myndigheter i alle fall mente selv at de hadde meldt fra tydelig at de ikke støttet denne tankegangen.

¹⁷² Bakgrunnsnotat til Utenrikskomiteens reise til USA. UD, 30. januar 1986. Stortingets arkiv.

¹⁷³ Bakgrunnsnotat til Utenrikskomiteens reise til USA. UD, 30. januar 1986. Stortingets arkiv.

¹⁷⁴ Det ser ikke ut til at FD utarbeidet noe bakgrunnsnotat før reisen.

¹⁷⁵ Møteplan: Norwegian Storting Foreign Affairs Committee: Pentagon, 3E752 – Friday, 21 February 1986, Stortingets arkiv.

¹⁷⁶ Kirsti Kolle Grøndahl var blant de norske deltakerne, men hun kan ikke huske amerikansk marinestrategi som tema i det hele tatt.

¹⁷⁷ Stavanger Aftenblad, 20. februar 1986.

3 Debatt, beslutningstaking og informasjonsflyt i Norge

Dette kapittelet tar opp hvordan forskjellige deler av det norske styringsapparatet jobbet med spørsmål knyttet til marinestrategien: om det ble fattet noen beslutninger rundt dette – i så fall hva – og hvordan informasjonen fløt mellom forskjellige organer. Stortinget er ikke behandlet som eget kapittel, men i stedet trukket inn på relevante steder i denne og forrige del av oppgaven.

3.1 Regjeringsapparatet

Amerikansk marinestrategi er et ganske snevert tema, så det er ikke sikkert det noen gang ble tatt opp på et vanlig regjeringsmøte hvordan man skulle forholde seg til endringene i den amerikanske politikken. Ifølge Anders Sjaastad ble temaet jevnlig diskutert i Regjeringens sikkerhetsutvalg,¹⁷⁸ og ifølge Willoch ville det generelt vært naturlig at temaet regelmessig ble diskutert mellom statsminister, utenriksminister, forsvarsminister og statssekretærer på området.¹⁷⁹ I RSU er det også vanlig praksis at Forsvarssjefens øvelsesprogram godkjennes hvert år, og da vil man naturlig nok komme innom internasjonale marineøvelser.¹⁸⁰ I tillegg til RSU er det naturlig å gå dypere inn i kilder fra statssekretærnivå.

Strategimøte i embetsverket

I begynnelsen av februar 1986 sendte statssekretær Udgaard et notat til Willoch med overskriften «Vurdering av de politiske sider ved et endret mønster for flåteøvelser i norske farvann». I notatet refererer han til en anmodning om at «ytterligere et større hangarskip» kan delta i øvelsen Northern Wedding, og anbefaler statsministeren at regjeringen snarest sier ja til dette. Videre anbefaler han at det foretas en «grundigere gjennomgang av de aktuelle og

¹⁷⁸ Sjaastad, intervju 8. oktober 2015.

¹⁷⁹ Willoch, epost 19. mars 2016.

¹⁸⁰ Referat fra møte i Regjeringens sikkerhetsutvalg 5. desember 1985. Børresen, 2004,

mulige virkninger for Norge – politisk, militært og diplomatisk – av den endring i øvelsesmønsteret som vi observerer», og at det kalles inn til et møte om dette.¹⁸¹

Willoch må ha respondert positivt på henvendelsen, for et slikt møte ble avholdt på statsministerens kontor kun noen uker senere, 26. februar 1986. På den tiden hadde Willoch vært statsminister i litt over fire år, og var noen måneder inn i sin andre periode. Møtet hadde temaet «Marineoperasjoner i nordområdene», og til stede var følgende personer: statssekretærene Nils Morten Udgaard (SMK), Torbjørn Frøysnes (UD), Oddmund Hammerstad (FD), politisk koordinator Dagfinn Stenseth (UD), ekspedisjonssjef Per Tresselt (UD), byråsjef Jostein Bernhardsen (UD), ekspedisjonssjef Finn Molvig (FD), admiral Sivert Farstad (FO), byråsjef Morten Wetland (SMK).¹⁸²

Møtet ble innkalt «med utgangspunkt i den debatt som har funnet sted i den senere tid om Norskehavet, og om marineoperasjoner og øvelser der», og Udgaard hadde fått i oppdrag av statsministeren å gjennomgå problemstillingene for å oppnå en klarest mulig norsk profil.¹⁸³ Det at et slikt oppdrag ble gitt fra statsministeren, er et veldig tydelig tegn på at man oppfattet det som viktig å oppnå en enighet innad i det norske regjeringsapparatet og vise dette så enhetlig som mulig utad. At det ikke ble innkalt til et slikt møte tidligere, kan skyldes at det først var den siste tiden man hadde erfart en økt tilstedeværelse og sett et behov for å ta stilling til den. I september året før ble det øvet med hangarskip i Vestfjorden, og det forelå planer om tilsvarende øvelser senere samme år,¹⁸⁴ så det kan være en grunn at møtet fant sted i starten av 1986. Utenrikskomiteen på Stortinget hadde vært på besøk i Washington rett før,¹⁸⁵ men sammenfallet av tidspunkter for turen og møtet er nok mer tilfeldig.

Et av de sentrale temaene på møtet var hvordan man skulle informere den norske pressen og offentligheten. Udgaard mente at dersom Sovjetunionen skulle sette i gang en [informasjons-]kampanje måtte norske myndigheter kunne vise at standpunktene er «vel gjennomtenkt og avbalansert, og ikke minst at de ulike norske instansers synspunkter og vurderinger harmoniserer».¹⁸⁶ Molvig mente at man ikke i behørig grad hadde fått frem alt det positive som er skjedd i de senere årene overfor allmennheten, ved at man nå var kommet

¹⁸¹ Udgaard, notat til statsministeren 4. februar 1986.

¹⁸² Referat fra møte på statsministerens kontor 26. februar 1986, side 1.

¹⁸³ Referat fra møte på statsministerens kontor 26. februar 1986, s 1.

¹⁸⁴ Referat fra møte på statsministerens kontor 26. februar 1986, s 2.

¹⁸⁵ Aftenposten Aften 22. februar 1986, s 6.

¹⁸⁶ Referat fra møte på statsministerens kontor 26. februar 1986, s 8.

veldig langt i å troverdiggjøre at Sovjetunionen måtte regne med å møte våre allierte ved anslag mot Norge. Det ble videre påpekt at man er avhengig av å få et økt amerikansk nærvær, og at det var «nødvendig fortløpende å overbevise allmenheten om at det vi gjør er nødvendig».¹⁸⁷ Stenseth pekte på behovet for en rolig og konsekvent informasjon til offentligheten.¹⁸⁸ Udgaard forsøkte etter hvert å oppsummere hvordan man burde uttale seg til offentligheten:

1. Ikke si noe som gir uttrykk for skepsis overfor USA.
2. Vi må understreke de sterke sider ved det vi selv har gjort over tid. Vi må understreke betydningen av COB og forhåndslagringen.
3. Vi må unngå å dramatisere situasjonen. Vi må samordne uttalelser som fortrinnsvis bør komme gjennom politiske kanaler.

Det er interessant å se at man på et slikt møte kom frem til at man burde «ikke si noe som gir uttrykk for skepsis overfor USA». Det vitner om at man må ha vært ganske redd for at USA kunne innta en mer passiv rolle dersom man kom med innspill som ikke ville falle i god jord. Det kan nesten virke som de så på amerikanerne som ganske hårsåre, eller alternativt så lydhøre for norsk kritikk at man måtte være veldig forsiktig med den. Det finnes forskjellige former for skepsis og tilbakemeldinger, så noe som minner om en munnkurv, slik Udgaard legger det frem, virker litt spesielt.

Det ble også pekt på forskjellen mellom hva offiserer og politikere burde uttale seg om. Offiserer kunne uttale seg om ting som allerede hadde skjedd, ikke for mye om hva som ville være «nice to have» for Norge i fremtiden. Fra politisk hold skulle man derimot si noe om hva Norge burde gjøre fremover.¹⁸⁹ Farstad mente at det ikke var uvanlig at journalister ikke nøyde seg med kommentarer til ting som faktisk hadde skjedd, men gjerne prøvde å presse de fagmilitære til også å uttale seg om andre forhold.¹⁹⁰ Denne diskusjonen er kanskje spesielt interessant med tanke på den senere konflikten mellom forsvarsminister Johan Jørgen Holst og forsvarssjef Fredrik Bull-Hansen om nettopp hva militæret kunne eller burde uttale seg om,¹⁹¹ men det blir utenfor denne oppgaven å komme inn på.

¹⁸⁷ Referat fra møte på statsministerens kontor 26. februar 1986, s 8.

¹⁸⁸ Referat fra møte på statsministerens kontor 26. februar 1986, s 12.

¹⁸⁹ Referat fra møte på statsministerens kontor 26. februar 1986, s 13.

¹⁹⁰ Referat fra møte på statsministerens kontor 26. februar 1986, s 13.

¹⁹¹ Se for eksempel https://no.wikipedia.org/wiki/Fredrik_Bull-Hansen, eller store mengder avisartikler i klipparkivet til Arbeiderbevegelsens arkiv.

På møtet ble det også diskutert hvordan man skulle følge opp tematikken videre. Udgaard stilte spørsmålet om de burde «overveie grundige trusselvurderinger som kunne forelegges for et politisk sjikt, enten for RSU eller for statssekretærutvalget for nordområdene.»¹⁹² Han etterlyste også en utredning fra UD om politiske virkninger av et økt amerikansk nærvær. Studien burde være en bred politisk-diplomatisk studie av endret vestlig flåteaktivitet i nord. Stenseth fortalte at UD allerede var i gang med noe slikt.¹⁹³ Hammerstad etterlyste også en vurdering av mulige sovjetiske mottrekk.¹⁹⁴ Møtedeltakerne ser ut til å ha vært enige om behovet for å skaffe seg et bedre informasjonsgrunnlag for å fatte noen beslutninger, og det ble avtalt et nytt møte «en gang rundt påske».

Det ser likevel ikke ut til at det ble avholdt noe nytt møte. Ifølge Udgaard var våren 1986 preget av dragkamp om økonomi og generelt en strid i Stortinget som etter hvert førte til regjeringens avgang, og han trodde dermed at det ikke ble noe av møtet.¹⁹⁵

RSU

Om ikke statssekretærenes nye møte ble avholdt, så ble i alle fall marinestrategien tema på møte i Regjeringens sikkerhetsutvalg 17. april samme år. Da gikk medlemmene gjennom et notat fra forsvarsministeren der det ble foretatt en vurdering av øvelsene Summerex -85 og Ocean Safari -85.¹⁹⁶ Summerex var NATOs navn på den sovjetiske Okean-øvelsen i juli 1985. Forsvarsministerens notat forteller at bakteppet for øvelsen var at NATOs muligheter for å etablere et fremskutt forsvar utenfor Norge var redusert som følge av den sovjetiske militæroppbyggingen. Derfor var det nødvendig å utprøve «nye taktiske konsepter for anvendelse av de allierte flåtestyrker». Videre ble det redegjort for både den sovjetiske og vestlige øvelsen, før det ble nevnt at man generelt var fornøyd med forsøket med hangarskip i Vestfjorden, til tross for at simuleringen viste vanskeligheter med å beskytte hangarskipet mot fiendtlige ubåter. Det ble konkludert med at «slike øvelser vil være i overensstemmelse med norske ønsker om et sterkere alliert nærvær i havområdene utenfor vårt land». Hvor mye

¹⁹² Referat fra møte på statsministerens kontor 26. februar 1986, s 12.

¹⁹³ Denne analysen var min kontaktperson hos UD, Sverre Dæhlen, ikke i stand til å finne (epost 31. mars 2016). Det hadde naturligvis vært et potensielt meget interessant dokument.

¹⁹⁴ Referat fra møte på statsministerens kontor 26. februar 1986, s 15.

¹⁹⁵ Udgaard, mail 9. mars 2016.

¹⁹⁶ Referat fra møte i regjeringens sikkerhetsutvalg 17. april 2016.

tematikken ble diskutert videre er vanskelig å si noe om, men utvalget tok forsvarsministerens notat «til etterretning».¹⁹⁷

Krigsstrategispill

I tillegg til møter i RSU og på statssekretærnivå ser det ut som regjeringen gradvis ble mer opptatt av å være forberedt på en eventuell krigssituasjon. Erik Klippenberg jobbet i Forsvarets forskningsinstitutt, hvor det ble utarbeidet krigsstrategispill som simulerte russiske angrep. Da så man nærmere på hvordan de allierte kunne komme til unnsetning, blant annet med sjømilitære krefter. Konklusjonene ble delt med politikere, men Klippenberg opplevde at de ikke viste veldig stor interesse for dette, og sendte «juniorfolk».¹⁹⁸ Sjaastad hadde vært med i forsvarskommisjonen i 1974, og vært med på gjennomføring av krigsstrategispill. Da Willoch-regjeringen tiltrådte, ba han om at regjeringen gjennomførte dette, og det ble gjennomført i regjeringens krigshovedkvarter. Dette var ifølge Sjaastad første gang en virkelig regjering hadde spilt dette, og Sjaastad var meget tilfreds med hvordan situasjonen ble håndtert av resten av regjeringen.¹⁹⁹ Ifølge Hammerstad ble disse øvelsene gjennomført på årlig basis på «Golan-høyden» hos Forsvarets overkommando, men enkelte ganger skal Willoch ha vært irritert over at ikke alle statsrådene prioriterte det høyt nok.²⁰⁰

Regjeringsskifte

Det ville vært interessant å se på dokumenter fra Brundtland II-regjeringens tid, men RSU-dokumenter for etter april 1986 er foreløpig ikke tilgjengelige, og det var lite å finne på Arbeiderbevegelsens arkiv.²⁰¹ Siden øvelser skulle godkjennes av RSU, og siden dokumentene fra Willoch-tiden viste at temaet ble tatt opp ved flere anledninger etter hvert som øvelsen ble større, kan man kanskje anta at marinestrategien var tema på enkelte RSU-møter for regjeringen Brundtland også.

Johan Jørgen Holst sin statssekretær i 86 – 88, Arne Karstad, kan ikke huske at han og Holst snakket mye om marinestrategien, men han mener at både han selv og Holst så på den amerikanske marinestrategien som bidrag til å sikre sjøveiskommunikasjonen over Atlanteren

¹⁹⁷ Referat fra møte i regjeringens sikkerhetsutvalg 17. april 2016.

¹⁹⁸ Klippenberg, telefonsamtale 19. september 2014.

¹⁹⁹ Sjaastad, intervju 8. oktober 2015.

²⁰⁰ Hammerstad, intervju 26. juni 2014.

²⁰¹ Gro Harlem Brundtland ser heller ikke ut til å ha nevnt noen tanker rundt marinestrategien i sine bøker.

og dermed også fremføring av støtte til Norge i krise og krig.²⁰² Dette samsvarer med hvordan Holst selv uttalte seg ved noen anledninger. For eksempel sa han på Folk og forsvars beredskapskonferanse i desember 1986 at det var «viktig for Norge at vestlige marinestyrker er til stede i Norskehavet med en rimelig grad av regelmessighet, men uten å signalisere noe ønske om permanent nærvær».²⁰³ Siden det ikke kunne snakkes om å være noen regelmessighet på det, tidspunktet kan det forstås som at han gjerne kunne tenke seg en økt tilstedeværelse. At ikke Karstad husker marinestrategien spesifikt, betyr antagelig at det ikke ble gjennomført et statssekretærmøte av den typen som ble gjennomført med statssekretærene og andre i Willoch-administrasjonen.

Thorvald Stoltenberg overtok som utenriksminister da Frydenlund døde. Han mener at de da var positive til det økende omfanget av øvelser, og generelt til tilstedeværelse, men at de jobbet for å få tyskerne til å være med i større grad, for å balansere den amerikanske tilstedeværelsen.²⁰⁴ Selv om det etter regjeringsskiftet var en fortsettelse av den borgerlige regjeringens positive holdning til amerikansk tilstedeværelse, ser man altså også et økende fokus på skjerming. Dette er ikke overraskende ut fra hvordan Arbeiderpartiet forholdt seg til andre sikkerhetspolitiske spørsmål.²⁰⁵

3.2 Forholdet mellom Utenriksdepartementet og Forsvarsdepartementet

Et tema flere informanter kom inn på uten å ha blitt direkte spurt om det, er forholdet mellom embetsmennene i Utenriksdepartementet og Forsvarsdepartementet. På begge sider ble det gitt uttrykk for at man ikke var helt fornøyd med hvordan ansatte i det andre departementet håndterte viktige saker. Forsvarsdepartementet har ansvaret for utforming og iverksetting av norsk sikkerhets- og forsvarspolitik, mens Utenriksdepartementet blant annet behandler saker vedrørende Norges forhold til fremmede makter. Man kan se at saker knyttet til den amerikanske marinestrategien kan gå inn under begge disse, og at det da er naturlig at begge departementer noen ganger er involvert.

²⁰² Karstad, epost 8. april 2016.

²⁰³ Holst, foredrag 16. desember 1986.

²⁰⁴ Stoltenberg, telefonsamtale 21. januar 2016.

²⁰⁵ Dette blir redegjort for i kapittelet om Arbeiderpartiet.

I hovedtrekk virker det som personer knyttet til FD syntes UD's folk kunne være passive og mangle militær innsikt, mens UD's folk kunne mene at FD-ansatte var for lite diplomatiske, at de kunne legge seg opp i saksfelt de i større grad burde overlate til UD, og at både forsvaret, etterretningen og Forsvarsdepartementet kunne være litt for selvgående, på grensen til tilbakeholdende med informasjon. Dette siste påpekte Nils Morten Udgaard, som var statssekretær for utenrikssaker fra 1984 til 1986. Han mente det var påfallende at militær etterretning var tilbakeholden med informasjon; det var ingen etterretningsbriefing som var bygget inn i systemene. De militære informerte om faktiske forhold, men ingen store vurderinger av politisk art. Dette burde de ha kommet med raskere. Udgaard opplevde at han kunne be om redegjørelse fra Forsvaret, som sa at de jobbet med det og ville komme med svar om noen måneder. Dette var jo ganske uinteressant når man ville ha svar med en gang. Han syntes dette var ganske spesielt, og tok det opp med Oddmund Hammerstad, som da var statssekretær i FD. Han husket ikke om han fikk noe klart svar på hvorfor det var sånn.²⁰⁶ At Udgaard meldte inn behovet for bedre informasjonsflyt, kommer også frem i referatet fra møtet mellom blant andre statssekretærer og byråsjefer i UD og FD 26. februar 1986. Der etterlyses det flere rapporter fra FD med jevne mellomrom.²⁰⁷ Udgaard opplevde å høre om viktige saker på foredrag fra ledende sjøoffiserer i Oslo Militære Samfund før statsministeren hadde fått informasjonen. Om det ikke var en bevisst hemmeligholdelse, så var det i alle fall ikke et apparat for å dele informasjon. Han hadde inntrykk av at Sjaastad og Hammerstad var informert, og Hammerstad skal ha sagt at man gjerne måtte ringe, men Udgaard mente at poenget var at de selv burde kommet med redegjørelse. Det hendte Willoch svarte pressen i generelle vendinger om saker der en redegjørelse fra FD kunne hjelpet han til å svare mer konkret og presist.²⁰⁸

Oddmund Hammerstad gir også uttrykk for at systemene for deling av informasjon på høyeste nivå ikke var gode nok. Ting skjedde så løpende at man var nødt til å være litt selvgående. Han mener at det ikke nødvendigvis var uenighet på det politiske plan, men at UD reagerte på at man var proaktive. Selv syntes de i FD at UD var passive, og mente det skyldtes hvordan de hadde blitt opplært til ikke å ta initiativ. UD-folkene hadde gode kunnskaper og kunne sikkert gi råd, men burde vært mer aktive i møter, spesielt med amerikanerne, uten å hele tiden måtte vente på instruksjer hjemmefra. FD's folk tok stilling der

²⁰⁶ Udgaard, intervju 25. juni 2014.

²⁰⁷ Referat fra møte på statsministerens kontor om marineoperasjoner i nordområdene, 26. februar 1986.

²⁰⁸ Udgaard, intervju 25. juni 2014.

og da, og det kunne gjøre at det slo gnister mellom FD og UD, mener Hammerstad. I ettertid ser han at de burde satt seg ned og sett på prosessstrukturer, så ville de sikkert funnet ut av det.²⁰⁹

Anders Sjaastad mener at noen av de opplevde uenighetene mellom FD og UD på 80-tallet kunne skyldes at FD i hans periode overtok mer av ansvaret for kommunikasjonen med amerikanerne enn tradisjonelt. Han mener at dette var noe utenriksminister Sven Stray syntes var greit, men at det nok i embetsverket til UD var noen som følte at FD var kommet for langt inn på UD's ansvarsområder. Sjaastad mener at FD var spesielt godt bestykket på den tiden, og at han selv hadde god innsikt i og interesse for akkurat marinestrategien blant annet gjennom sin tid i NUPI. Sjaastad sier at han kunne oppleve på noen møter at UD's representanter kunne komme med forslag, for eksempel knyttet til det å være litt mer diplomatisk og forsiktig. Da ble de lyttet til, men det ble ikke alltid tatt til følge.²¹⁰ Sverre Jervell pekte på noe av det samme som Sjaastad. Han mente at UD sammenlignet med FD spilte en beskjeden rolle når gjaldt sikkerhetsutviklingen i nordområdene. UD hadde ingen spesiell ekspertise i sjømilitære spørsmål, og det var derfor ikke tilfeldig at det var forsvarsministeren og ikke utenriksministeren som de siste årene hadde svart på spørsmål knyttet til den maritime strategien i Stortingets spørretime. Ifølge Jervell var det tilsvarende på amerikansk side. Der var spørsmålene i stor grad overlatt til Pentagon og marinen, mens State department spilte en ubetydelig rolle ved utforming av amerikansk strategi i nordområdene.²¹¹

En som så samspillet mellom UD og FD utenfra var flaggkommandør i marinen Jacob Børresen. Han oppsummerte sin oppfatning med at motsetningsforholdet i embetsverket var en form for «høydepissing», men at det politisk sett var et godt forhold.²¹²

Innenfor de rettslige rammene for embetsverket er det mange spørsmål som ikke er klart regulert, og som dermed styres av uskrevne normer og praksis.²¹³ Hvis det har vært sedvane at en spesiell type saker følges av flere departementer er det da ikke så rart om det oppstår en slags kulturkrasj mellom departementene, som vil ha utviklet forskjellige normer. Om utenriksminister og forsvarsminister ønsker å flytte deler av et fagfelt fra et departement

²⁰⁹ Hammerstad, intervju 26. juni 2014.

²¹⁰ Sjaastad, intervju 8. oktober 2015.

²¹¹ Jervell, 1987, s 163.

²¹² Børresen, telefonsamtale 7. juli 2014.

²¹³ Sejersted, 2012, <http://www.uio.no/om/samarbeid/samfunn-og-naringsliv/partnerforum/arrangementer/aktualitet/2012/sejersted.pdf>

til et annet, vil det kunne føre til forvirring blant de ansatte, og man vil kunne oppleve å komme i en forsvarsposisjon, siden det vil kunne være en iboende skepsis mot å bli fratatt arbeidsoppgaver. Det viktigste vil uansett være at statsråden har god kjennskap til arbeidet som gjøres i departementet han har ansvaret for, siden det er statsråden som står ansvarlig overfor Stortinget.

FD ser ikke ut til å ha vært spesielt offensiv på å informere UD og SMK om sine tanker rundt marinestrategien. Samtidig holdt UD på med en analyse av de politiske konsekvensene av marinestrategien, uten å ha informert FD om dette.²¹⁴ I en slik situasjon vil man kunne se for seg at utenriksministeren uttalte seg om en sak uten å ha full innsikt i hva FD visste om amerikanske planer og interesser, eller at forsvarsministeren uttalte seg uten å ha fått all informasjon han kunne ha trengt fra UD. Dette kan for en utenforstående tyde på et lite effektivt og samarbeidsvillig embetsverk, men dette er noe man måtte gått dypere inn i for å konkludere. Uansett kan mangelfull informasjonsutveksling ha påvirket norsk respons på marinestrategien, selv om det er vanskelig å vite noe om på hvilken måte dette i så fall kan ha skjedd.

3.3 Etterretningstjenesten

På spørsmål om hvem i det norske styringsapparatet som hadde direkte kontakt med USA, var det flere som ganske umiddelbart pekte på Etterretningstjenesten.²¹⁵ Det er litt vanskelig å si hva som har direkte med marinestrategien å gjøre, og hva som er mer generelle betraktninger, men kapitlet er med i oppgaven nettopp av den grunn at så mange av de sentrale aktørene på 80-tallet opplevde E-tjenesten som sentral.

Noe som synes klart, er at hvis den amerikanske marinen skulle operere effektivt i nordområdene så var den avhengig av etterretningsinformasjon fra Norge. Oddmund Hammerstad mener at masse etterretningsdata ble sendt ukritisk til USA,²¹⁶ mens Jacob Børresen mener at stort sett all etterretning ble sendt til USA, og at de fikk lite tilbake.²¹⁷ Det siste er Egil Eikanger uenig i. Han mener at E-tjenesten hadde mye kontakt med USA, og

²¹⁴ Referat fra møte på statsministerens kontor 26. februar 1986, s 12-13.

²¹⁵ For eksempel Egil Eikanger, Jacob Børresen, Svein Efstad.

²¹⁶ Hammerstad, intervju 26. juni 2014.

²¹⁷ Børresen, telefonsamtale 7. juli 2014.

utvekslet mye informasjon, men aldri noe man ikke ønsket å dele. Dessuten fikk man mye tilbake fra USA, for eksempel det første satellittbildet av Kola, som ble tatt på begynnelsen av 80-tallet.²¹⁸ Ifølge Torolf Rein var det stadig vekk utveksling av etterretningsinformasjon, men på møtene med amerikanere konsentrerte man seg om militære spørsmål, mens norske politiske interesser ble overlatt til politikerne.²¹⁹ Tamnes oppsummerer diplomatisk i *Norsk utenrikspolitikks historie* at den innsamlede etterretningsinformasjonen ble «så langt det var praktisk og økonomisk mulig – analysert og vurdert på norsk side før den ble frigjort for samarbeidspartnerne».²²⁰

Hvor mye av informasjonen tilfalt så de politiske myndigheter? Både Udgaard på Statsministerens kontor og Efjestad i Forsvarsdepartementet har nevnt at de syntes det var påfallende hvor lite informasjon de syntes de fikk fra etterretningen på 80-tallet.²²¹ Dette kjenner ikke militære fagpersoner seg nødvendigvis igjen i. Torolv Rein forteller om hyppige møter med forsvarsministeren, og at han også informerte forsvarskomiteen når det var ønske om det. E-sjef fra 1985 til 1988 Egil Eikanger forteller at han rapporterte til forsvarssjefen, som vurderte hva som var viktig nok til å gå videre med til politikerne.²²² Stein Ørnhoi mener Eikanger «snakker seg hvit i dag». Ørnhoi satt i kontrollutvalget for de hemmelige tjenestene på 90-tallet. «Noe jeg fikk inn der var at det som var gitt til politiske system, det skulle politikerne svare for. Ikke via forsvarssjefen, som rotet det til.» Det har generelt vært påstander om dårlig informasjonsflyt til de ansvarlige politiske myndigheter. Anders Sjaastad opplevde ikke at det var slik. På spørsmål om han opplevde at e-tjenesten holdt ting skjult svarte han at han tvert i mot følte at de var meget aktpågivende i å informere han, og han har heller ikke inntrykk av noen som skulle si det motsatte. Det samme mener han gjaldt for forsvarssjefene.²²³ Hvis forsvarsministeren, som ansvarlig statsråd, opplevde at han ble holdt godt nok informert om hva som foregikk i E-tjenesten og Forsvaret for øvrig blir det vanskelig å skulle kritisere noen for manglende informasjonsdeling, i alle fall i perioden Sjaastad var forsvarsminister.

²¹⁸ Eikanger, telefonsamtale 10. august 2014.

²¹⁹ Rein, telefonsamtale 31. august 2014.

²²⁰ Tamnes, 1997, s 111.

²²¹ Udgaard, intervju 25. juni 2014. Efjestad, intervju 11. juli 2014.

²²² Eikanger, telefonsamtale 10. august 2014.

²²³ Sjaastad, intervju 8. oktober 2015.

Trond Johansens rolle i det hele synes også uklar. Flere informanter kom inn på hans noe spesielle rolle ved å være involvert i både E-tjenesten og Arbeiderpartiet.²²⁴ «Han hadde så mange hatter», var Sverre Lodgaards kommentar til dette.²²⁵ I korte trekk dreier det seg om hvorvidt han informerte Frydenlund og andre i Ap, også i perioden Ap var i opposisjon, slik at de hadde informasjon som egentlig skulle gått via andre kanaler, eller ikke vært delt i det hele tatt. Til tross for diverse anklager ble Johansen renvasket av Lund-kommisjonen.²²⁶ Johansen har ikke snakket ut om påstandene, og sier i dag at han ikke husker så mye fra den tiden.^{227 228}

På generelt grunnlag er det vanskelig for historikere å forske på saker knyttet til etterretning og overvåkning. Ifølge Gleditsch er problemet at selv om noen slipper til i arkivene, som Njølstad og Wicken da de skrev om FFI, så slipper ikke andre historikere til for å etterprøve opplysninger som kommer frem. Dette dreier seg ikke om at man ikke stoler på de som har fått tilgang, men at det alltid være muligheter for at man tolker informasjon forskjellig.²²⁹

E-tjenesten hevder selv at den ikke har hatt «oppdrag (analyse eller innhenting) knyttet til alliert [marinestrategi på 80-tallet]», og derfor ikke har dokumenter av interesse for denne oppgaven²³⁰. Siden det er uklart hvor mye av etterretningens rolle som er relevant å knytte til marinestrategien, og siden dette er et meget uoversiktlig tema preget av personlig synsing, er dette et tema som ikke blir ettergått ytterligere.

3.4 Tverrpolitisk enighet

Konstitusjonelt er utenrikspolitikken tillagt regjeringen, og det har etter krigen vært en relativt bred enighet om hovedlinjene for politikken knyttet til NATO. Ap og Høyre har vært de dominerende partiene, og har i noen grad tatt hensyn til hverandre da de har sett nytten av den brede enigheten. For eksempel hadde man i forsvarskomiteen tradisjonelt et nært samarbeid

²²⁴ Ørnhøi, Rein, Eikanger.

²²⁵ Lodgaard, intervju 19. april 2016.

²²⁶ <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Ville-gi-spionsjef-oppreisning-6402742.html>

²²⁷ T. Johansen, telefonsamtale 21. juli 2014.

²²⁸ Kjeldstadli skriver at han har intervjuet personer om okkupasjonen som tidligere ikke har villet snakke om det som skjedde, men som gjør det når de får det tilstrekkelig på avstand (Kjeldstadli i Hodne m. fl 1981, s 69). En slik endring ser ikke ut til å ha skjedd for Johansen sin del.

²²⁹ Gleditsch, telefonsamtale 6. april 2016.

²³⁰ Fra begrunnelse på avslag på søknad om innsyn, epost 27. januar 2016.

mellom de to partiene.²³¹ I tilknytning til marinestrategien er det både tegn på enighet og uenighet.

Tamnes skriver om uenigheten:

Norwegian reactions to the new Maritime strategy demonstrated [...] differences between the major Norwegian political parties. It took some time before Norwegian politicians realized that the USN was revising its strategy. From the moment it was fully realized that a change was taking place, the non-socialist Government welcomed the basic principles of the Maritime Strategy, without accepting any of the rhetoric, flamboyance and sales techniques that went with it. (...) When the Labour Party came back to power in May 1986, the Norwegian dualism re-emerged for a time. On one hand, the Government continued to press for a strong Allied naval presence in the north and, on the other hand, it also warned against tampering with the traditional "low tension" level. [Johan Jørgen Holst] advised against a "mediterraneanisation" of the Norwegian Sea, or a permanent Allied naval presence in the area. This attitude gradually disappeared, however. More attention was paid to the need for what Holst described as an adequate Allied presence to demonstrate a Western capability of operating in Northern Waters, in order to counteract the impression of Soviet predominance and to motivate mutual restraint.²³²

Denne forskjellen mellom de to partiene kunne noen ganger komme frem ved at Høyre var litt tydeligere på ønsket om mer amerikansk tilstedeværelse. For eksempel understreket Sjaastad flere ganger offentlig viktigheten av at NATO opprettholdt og sikret sin evne til å bremse for sovjetiske ambisjoner i havområdene rundt Norge, og en representativ kommentar kunne være at det var «betryggende at våre allierte og ganske spesielt den amerikanske marine er synlig ved maritimt nærvær i Norskehavet også i fredstid.»²³³

Arbeiderpartiet ville typisk uttale seg med litt større forbehold. Frydenlund ble spurt av Aftenposten hvordan han så på tanken om hyppig nærvær av en amerikansk hangarskipgruppe i nord: «Vi er ikke interessert i noen konfrontasjon med Sovjetunionen. Det er bevisst norsk politikk at vi skal unngå det. Like klart er det at vi også er opptatt av å motvirke en sovjetisk ekspansjon.»²³⁴ Også Johan Jørgen Holst uttalte seg med moderasjon. For eksempel advarte han flere ganger mot opprettelse av faste patruljer med overflatefartøyer, som det var i Middelhavet. Noe slikt ville kunne føre til at Sovjetunionen gjorde det samme.²³⁵ Denne balansen mellom beroligelse og avskrekkelse er et godt eksempel på hvordan Ap kunne uttale seg om marinestrategien.

²³¹ Sjaastad, intervju 8. oktober 2015.

²³² Tamnes, 1991, s 291-292.

²³³ Aftenposten 21. mars 1985.

²³⁴ Aftenposten 21. september 1983.

²³⁵ Brundtland og Gjelsten, 1986, s 73.

Det kunne gjerne være enighet mellom Sjaastad og Frydenlund også, for eksempel var de enige om behovet for mottiltak mot sovjetisk ekspansjon.²³⁶ Sjaastad mener at Ap i stor grad var med på hovedlinjene så lenge det ikke ble noe oppstyr rundt det. Men han sier han ikke er sikker på hvor innforstått de var med alt, «det var ikke sånn at vi gikk til Ap og sa hva vi ville endre.»²³⁷ Muligens skjedde det i Ap en forskyving i retning Høyre sine standpunkter mens Ap var i posisjon. Olav Trygge Storvik i Aftenposten pekte på hvordan formuleringer endret seg i forsvarsbudsjettet. I budsjettet som ble lagt frem høsten 1986, var det advarende formuleringer mot «permanent nærvær» av allierte sjøstridskrefter, og «faste orlogspatroljer i Norskehavet», men dette var tatt bort høsten 1987. Samtidig hadde forsvarsminister Holst gått fra å advare mot «middelhavstilstander» i Norskehavet via advarsel mot «faste orlogspatroljer» til å ikke advare lenger i statsbudsjettet for 1988.²³⁸

Thorvald Stoltenberg er også av den oppfatning at det var enighet mellom partiene. Han opplevde at informasjonsflyten fra Høyre var god mens Høyre var i posisjon, og mener at Ap da de var i posisjon informerte Stortinget «så godt det var mulig» om viktige saker²³⁹.

«Hvis du var utenriksminister i en borgerlig regjering skulle du helst skulle få med deg Ap, (...) og hvis du var Ap skulle du ta hensyn til Høyre. Dermed ble det å være utenriksminister krevende, men til gjengjeld lettest å bli populær fordi man skulle samle folks holdninger.(...) Ap prøvde å tilpasse seg Høyre og visa versa. Det var viktig for oss at motparten, uansett hvem det var, visste at vi representerte [mesteparten av] folket og ikke bare halve.»²⁴⁰

Sejersted hevder at viktigheten av enighet i noen tilfeller kunne føre til at konstitusjonelle regler ble brutt, men man kunne slippe unna med det siden det politiske flertallet mente at sikkerhetspolitiske saker i visse tilfeller burde behandles på en spesiell måte.^{241 242}

Sentrumspartiene lå i stor grad på samme linje som Høyre. Etter at Willoch-regjeringen i 1983 ble utvidet til å omfatte Kristelig Folkeparti og Senterpartiet, var Kjell Magne Bondevik og Johan J. Jakobsen med i Regjeringens sikkerhetsutvalg. Sjaastad mener at det i stor grad var enighet om de sentrale utenrikspolitiske sakene: «Ja, i de spørsmålene var det enighet. (...) vi hadde ukentlige møter med den borgerlige fraksjonen i

²³⁶ Aftenposten 14. april 1984.

²³⁷ Sjaastad, intervju 8. oktober 2015.

²³⁸ Aftenposten morgen, 5. november 1987, s 5.

²³⁹ «... Men jeg er jo ikke objektiv, for jeg var jo en av de som skulle informere.»

²⁴⁰ Stoltenberg, telefonsamtale 21. januar 2016.

²⁴¹ Fredrik Sejersted har undersøkt omstendighetene rundt Loran C-saken, og funnet at denne typen saker ikke alltid ble behandlet slik de konstitusjonelt burde. Se Børresen 2004, s 107.

²⁴² Hvis det var vanlig med slike brudd er jo det ganske alvorlig. SV og spesielt Ørnhois kritikk av det tette samarbeidet mellom Høyre og høyresiden i Ap er beskrevet mer i kapittelet om SV.

forsvarskomiteen, og da diskuterte vi alle mulige spørsmål som kunne være vanskelige og aktuelle.»^{243 244}

Denne brede enigheten, med unntak av det som redegjøres for i de neste delkapitlene, påpekte flere av informantene. For eksempel mente Efjestad at det var «stor enighet med unntak av Ørnhoi, og altså i Ap om dobbeltvedtaket.»²⁴⁵ I et leserinnlegg i forbindelse med valget i 1985, hevdes det at utenlandske korrespondenter i Oslo har vanskelig for å få gjennomslag for sine beretninger om den norske valgkampen, fordi den for det meste synes å handle om sosialpolitikk. Det ses på som en «Valgkamp om luksus». Det er ikke noe vits å snakke om utenrikssaker, fordi det «allerede på forhånd eksisterer en så "bred enighet" om vår sikkerhetspolitikk at det ikke er mer å snakke om.»²⁴⁶

3.5 Indre diskusjon i Arbeiderpartiet

Det er flere kilder som refererer til «aktører på venstresiden» eller lignende som skal ha vært kritiske til den amerikanske marinestrategien.²⁴⁷ Disse kildene mangler referanser, men de kritiske røstene skulle befinne seg både i SV og Ap. At sikkerhetspolitiske spørsmål førte til gnisninger innad i Ap under den kalde krigen, er godt kjent, men hvor utbredt var egentlig diskusjonene om marinestrategien?

I de skriftlige kildene er det lite å finne om uenighet i Ap knyttet til syn på marinestrategien. I *Arbeiderbevegelsens historie* redegjør Nyhamar ganske grundig for utenrikspolitiske stridsspørsmål i kapittelet «Ny strid om sikkerhetspolitikken».²⁴⁸ Han tar for seg dobbeltvedtaket, forhåndslagring og spørsmålet om atomvåpenfri sone i nord, men det står ikke et ord om at marinestrategien var et stridstema. De samme temaene er også gjennomgående andre steder. For eksempel skriver Tamnes om forslaget om forhåndslagring i

²⁴³ Sjaastad, intervju 8. oktober 2015.

²⁴⁴ Bondevik av slo forespørsel på forespørsel om intervju (15. oktober 2015), og har heller ikke svart på spørsmål sendt på epost (8. mars 2016). Johan J Jacobsen sa at han ikke lenger kan huske så mye, så han mente det var best å ikke uttale seg (telefon høsten 2015). Jeg har heller ikke søkt om innsyn i papirer fra partienes stortingsgrupper, da jeg av erfaring fra Arbeiderpartiets arkiver ikke tror det vil være noe å finne om akkurat marinepolitikk der.

²⁴⁵ Efjestad, intervju 11. juli 2014.

²⁴⁶ Aftenposten 6. september 1985.

²⁴⁷ For eksempel Riste og Tamnes, NUPI-notat nr 3, 1986, s 2.

²⁴⁸ Nyhamer, 1990, s 465-492.

Nord-Norge at «En rekke organer i arbeiderbevegelsen gikk imot forslaget eller var dypt splittet»²⁴⁹, mens Gro Harlem Brundtland skriver om dobbeltvedtaket at de hadde et mindretall innad «som vi måtte ha en åpen dialog med».²⁵⁰ Hun var i mange saker også skuffet over å oppleve at enkeltpersoner i partiets stortingsgruppe noen ganger kunne gå offentlig ut mot egen regjering eller egen partiledelse «med kritikk av den politikk som vi i fellesskap har stått bak».²⁵¹ Men også her er det lite håndfast å hente om en eventuell splittelse rundt syn på den amerikanske marinestrategien. Thorvald Stoltenberg skriver følgende:

Både striden om dobbeltvedtaket og om forhåndslagringen illustrerer politiske utfordringer under den kalde krigen som i dag virker fjerne på mange: Kampen for å finne de riktige *balansepunkter*. Det som opptok Knut Frydenlund og meg som arbeidet med spørsmålene til daglig, var å finne de tiltakene som på den ene siden var nødvendige for å opprettholde vår sikkerhet, men som på den annen side ikke gikk så langt at de utløste ytterligere opprustning på sovjetisk side. Skjedde det, ville jo ikke våre tiltak fremme vår sikkerhet når det kom til stykket.²⁵²

Også dette er om dobbeltvedtak og forhåndslagring, men som Stoltenberg peker på, kan striden om de sakene illustrere de politiske utfordringene med å finne balansepunkter, noe som også er relevant for marinestrategien. Det er altså nok en gang fokus på å integrere de vestlige alliansepartnerne uten å provosere Sovjetunionen.

I arkiverte dokumenter på Arbeiderbevegelsens arkiver, er det heller ikke lett å finne spor av diskusjon rundt marinestrategi. Temaet nevnes ikke i landsmøteprotokoller eller møtebøker for landsstyret. I gruppemøter på Stortinget er det ikke referert mer konkret enn for eksempel at «Frydenlund redegjorde for enkelte utenrikspolitiske spørsmål». I dokumenter fra Ap-fraksjonen i den utvidete utenrikskomiteen er det mest om Strategic Defence Initiative og om Sør-Afrika samt enkelte andre land, og i fraksjonen i forsvarskomiteen var det heller ikke noe av relevans.²⁵³

Marinestrategi ser altså ikke ut til å ha vært et spesielt sentralt tema. På mer generelt plan, som også *kan* innbefatte marinestrategien, har Knut Frydenlund et interessant innlegg på landsmøtet i 1985:

Det ligger mye arbeid bak den internasjonale delen av partiprogrammet. Da tenker jeg på den langvarige debatten som har foregått i partilagene og som dere alle har vært med på. Men sannsynligvis

²⁴⁹ Tamnes, 1997, s 108.

²⁵⁰ Brundtland, 1997, s 329.

²⁵¹ Brundtland, 1998, s 135.

²⁵² Stoltenberg, 2001, s 200.

²⁵³ Gjennomgang av potensielt relevant arkivmateriale hos Arbeiderbevegelsens arkiv 10. mars 2016.

nettopp fordi vi har hatt denne brede behandlingen på forhånd, har ikke sikkerhetspolitiske spørsmål blitt det store stridsemnet på dette landsmøtet. Det er en viktig erfaring. En tilsvarende sikkerhetspolitisk debatt har ikke vært ført innad verken i Høyre eller SV. Tvert imot har begge søkt å utnytte debatten i Arbeiderpartiet, angripe og mistenkeliggjøre oss, hver med forskjellig utgangspunkt. Vi har denne indre meningsbrytning i Arbeiderpartiet fordi vi søker å ivareta to oppgaver samtidig, nemlig tryggheten og den militære sikkerhet for vårt eget land, forsvaret, NATO-medlemskap og dessuten gjøre det som er mulig for et land som Norge for å vinne fram med aktivt fredsarbeid. Det er vanskelig å ivareta disse oppgaver samtidig, men det er nødvendig både realpolitisk og for å sikre oppslutning i vårt eget parti og dermed også i det norske folk. Det som kommer ut av denne interne prosessen blir Arbeiderpartiets utenrikspolitikk og også landets. Hvis det eneste som bys folk er fortsatt opprustning, fortsatt konfrontasjon, så får vi uro og splittelse i det norske folk. Men uro og mindre oppslutning blir det også hvis det tukles med det som er nådd hittil. At det har vært liten debatt om spørsmålet her viser at vi har funnet balansen, og den skal man beholde.²⁵⁴

Her snus noe som kunne være problematisk, til noe positivt, ved at prosessen fører til det gode resultat som både blir Arbeiderpartiets og landets utenrikspolitikk.²⁵⁵ Det spørres nok likevel om venstresiden i partiet alltid var like fornøyde med hva som ble vedtatt. Grete Knudsen var opptatt av sikkerhetspolitiske spørsmål, men opplevde at kvinnene i partiet nærmest ble passet på, så de holdt roen og ikke gjorde for mye ut av sin uenighet på denne typen spørsmål.²⁵⁶ Thorbjørn Berntsen var av den oppfatning at Norge i altfor stor grad «spilte papegøyens rolle enten det var det ene eller det andre», og at Norge var totalt underlagt amerikanerne. Han opplevde høyresiden i partiet som «nikkedokker», og syntes Norge skulle spille en mer selvstendig rolle.²⁵⁷ Thorvald Stoltenberg har et annet syn, og sa at det ikke var «så idyllisk i Ap at venstresiden skjønnte at man burde høre på høyresiden». Men om akkurat marinestrategien var det ikke så stor uenighet, mener han.²⁵⁸ Ingrid Eide var mer på linje med Frydenlund, og mente at det var rom for debatt innad i partiet. Hun mener at Arbeiderpartiets toleranse for hennes synspunkter var at de ikke ville at SV skulle ha enerett på å være frittenkende opposisjon. Hun mener også at innad i partiet var ikke høyre-venstre så viktig som media ville ha det til, det var tvert imot respekt for den interne debatten.²⁵⁹

Tom Thoresen og Kirsti Kolle Grøndahl var også opptatt av utenriks- og sikkerhetspolitiske spørsmål på 80-tallet. I likhet med Knudsen og Berntsen husker de godt diskusjoner om forhåndslagring og dobbeltvedtak, men heller ikke de kan spesifikt huske diskusjoner om marinestrategien.²⁶⁰ Ifølge Ingrid Eide var det «lite marine sammenlignet med

²⁵⁴ Frydenlund, foredrag på Aps landsmøte i 1985. Landsmøteprotokoll.

²⁵⁵ Noe av det samme påpekes i et foredrag Frydenlund holdt på Nobelinstituttet 3. januar 1984, i *En bedre organisert verden: Foredrag, innlegg og taler*.

²⁵⁶ Knudsen, telefonsamtale 14. april 2016.

²⁵⁷ Berntsen, telefonsamtale 29. mars 2016.

²⁵⁸ Stoltenberg, telefonsamtale 21. januar 2016.

²⁵⁹ Eide, intervju 8. april 2016.

²⁶⁰ Thoresen, telefonsamtale 22. mars 2016. Kolle Grøndahl, telefonsamtale 11. mars 2016.

hær og luft; (...) marinestrategien var ikke det presente».²⁶¹ At såpass mange sentrale personer i partiet ikke husker noe om temaet, betyr ikke nødvendigvis at det aldri var oppe til diskusjon.²⁶² ²⁶³Men, som påpekt i metodekapittelet, er det veldig mange inntrykk som ikke fester seg til langtidshukommelsen, rett og slett fordi hjernen ikke har oppfattet dem som viktige nok. I en tid med stort fokus på nevnte forhåndslagring og dobbeltvedtak er det ikke så rart at den lite konkrete og synlige amerikanske marinestrategien ikke har fått feste seg hos så mange.²⁶⁴

3.6 SV – en enslig motrøst

Det er ikke overraskende at SV var den stemmen som var mest kritisk til en eventuell økning i amerikansk tilstedeværelse, men det kan være på sin plass med en gjennomgang av hvordan partiet har uttrykt sin dissens mot den gjeldende politikken. I 1981 fikk SV fire representanter på Stortinget, og i 1985 seks representanter, så det var ikke et spesielt stort parti på 80-tallet, men partiet har for vane å stille flere spørsmål ved gjeldende politikk enn størrelsen skulle tilsi. Stein Ørnhoi var på Stortinget 1977-85, Theo Koritzinsky 1985-93, mens Arent Henriksen satt først en periode på 70-tallet, og så fra 1981-89. Kristin Halvorsen og Erik Solheim kom inn første gang inn i 1989.

Stein Ørnhoi var særdeles aktiv på å stille spørsmål på Stortinget. På begynnelsen av 80-tallet stilte han en lang rekke spørsmål om blant annet forhåndslagring og atomvåpen.²⁶⁵ I 1984 kom de første spørsmålene direkte knyttet til amerikansk marinestrategi. Ørnhoi ønsket da at forsvarsminister Sjaastad skulle redegjøre for amerikanske planer om å utplassere krysserraketter på fartøyer som skulle betjene Norskehavet. Disse rakettenes ville måtte gå over norsk område for å nå Sovjetunionen, i tillegg til at flyene som skulle støtte fartøyene ville være avhengige av norske flyplasser. Dette var en opptrapping som ville påvirke spenningen i nordområdene, mente Ørnhoi. Sjaastad svarte ikke på om han mente dette var en

²⁶¹ Eide, intervju 8. april 2016.

²⁶² Ifølge Ørnhoi var det ingen sentrale folk på «den såkalte venstresida» i Arbeiderpartiet som var ordentlig interessert i forsvars- og sikkerhetspolitikk. (Epost 1. april 2016)

²⁶³ Ifølge Sevje (2010, s 77) ble motstand mot dobbeltvedtaket i Aps stortingsgruppe ikke protokollført.

²⁶⁴ De nevnte personene ble kontaktet fordi navnene dukket opp i intervjuer og telefonsamtaler på spørsmål om hvem i Ap som kanskje kunne hatt interesse av temaet på 80-tallet. Andre navn som dukket opp var Marit Nybakk, Sigbjørn Johnsen, Bjørn Tore Godal og Torbjørn Jagland, men de svarte ikke på henvendelser.

²⁶⁵ <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger>. Søkord «Stein Ørnhoi»

opptrapping, men fortalte at det «foreligger mer eller mindre avklarede amerikanske planer om utplassering av krysserraketter på fartøyer i nord». På generelt grunnlag mente han at det var i norsk interesse med en styrking av de allierte sjøstridskreftene grunnet den sovjetiske oppbyggingen.²⁶⁶

I spørretimen 16. januar 1985 refererte Ørnhøi til påstander i NRK Finnmark om en militær opptrapping i Finnmark, og spurte om det at norske myndigheter ga sin støtte til økt nærvær av amerikanske krigsskip, kanskje var i strid med tradisjonell norsk lavspenningspolitikk for nordområdene. Sjaastad svarte at norske myndigheter ønsket en synlig alliert tilstedeværelse i Nord-Atlanteren, men at ingen av tiltakene som var aktuelle, stred mot lavspenningspolitikken, da det fra norsk og alliert side ikke ville foretas noe som med rimelighet kunne oppfattes som truende eller provoserende. Sjaastad mente at det på sikt ikke ville være mulig å opprettholde lavspenningen i nord uten at også Sovjetunionen bidro til dette. Ørnhøi repliserte med at det at man ønsket amerikanerne velkommen til et område som ligger nærmere opp til den sovjetiske basen, oppfattet han som et brudd på det som hadde vært grunnlaget for norsk lavspenningspolitikk i området. Sjaastad på sin side mente at Ørnhøi heller burde bekymre seg for den sovjetiske opprustningen.²⁶⁷

At ikke politikere svarer på akkurat det de blir spurt om, eller i det minste unngår et klart «ja» eller «nei», er ikke noe enestående. Et eksempel på det var fra spørretimen 20. februar 1985, da Ørnhøi fortalte om amerikanske planer for utplassering av dypvannsbomber med atomladning i islandsk farvann, og lurte på om det forelå lignende planer for norsk territorium.²⁶⁸ Dette var et spørsmål Sjaastad antagelig kunne gitt et klart svar på, eller i det minste sagt at han ikke hadde hørt om noen slike planer. Likevel fikk Ørnhøi følgende svar: «Norske forsvarsplaner er utformet innenfor rammen av NATOs strategi. Forsvarsplanene er ikke basert på at kjernevåpen vil bli tatt i bruk i forsvar av vårt land, men utelukker ikke bruk av atomvåpen dersom den norske regjering anser dette nødvendig.»²⁶⁹

5. september 1985, bare noen få dager før stortingsvalget, var Ørnhøi på offensiven igjen, i forbindelse med øvelsen Ocean Safari. Da anklaget han Sjaastad for å ha ført Stortinget bak lyset ved å ikke informere om NATOs nye flåtestrategi i Norskehavet. Det

²⁶⁶ Aftenposten morgen 15. mars 1984, side 3.

²⁶⁷ Stortingets spørretime 16. januar 1985, S.tid 2359-2360 (1984-1985)

²⁶⁸ I kapittelet om pressens rolle står det om hvordan Ørnhøi mener at han stadig tilegnet seg ny og til dels gradert informasjon om marinepolitikken.

²⁶⁹ Stortingets spørretime 20. februar 1985, S.tid 2709 (1984-1985)

gjaldt det Ørnhøi karakteriserte som et offensivt opplegg for å stenge ute, eller *inne*, alt etter hvordan man så det, den sovjetiske flåtestyrken i nord. Sjaastad på sin side mente at det dreide seg om en strategi som det hadde vært enighet om i NATO lenge, og som derfor ikke innebar noe nytt.²⁷⁰ Ørnhøi fikk også spalteplass i Aftenposten dagen etter:

Ørnhøi henviste til en interpellasjonsdebatt i Stortinget i fjor hvor statsråden avviste påstanden om at det skulle foreligge en ny amerikansk marinestrategi som går ut på å møte Sovjetunionens nordflåte langt oppe i Norskehavet. Ved samme anledning uttalte formannen i Stortingets forsvarskomite, Knut Frydenlund (a) , at det ville stride mot norske interesser dersom dette skulle bli amerikansk strategi og politikk. (...)

- Det er forferdelig at det ikke reageres på dette og at det ikke blir endel av valgkampen, sa Ørnhøi igår, og karakteriserte opplegget til "Strike Fleet" under øvelsen som "et direkte angrep mot lavspenningen i nordområdene". ! Med referanser til Frydenlunds utsagn fortsatte Ørnhøi: - Idag hører vi ikke et pip fra Arbeiderpartiet, fordi de frykter "å få kjefte" av Willoch. Ørnhøi, supplert av Hanna Kvanmo, var ikke villig til å se det som en isolert øvelse, hvor man forberedte seg på situasjoner som trolig vil oppstå ved krigsutbrudd, og han mente at admiral MacDonalds karakteristikk ikke hadde noe med norsk sikkerhet å gjøre. Ørnhøi hevdet at øvelsen bærer preg av "øket permanent amerikansk nærvær i Norskehavet".²⁷¹

Både Ørnhøi og Sjaastad husker naturlig nok fortsatt disse ordskiftene godt. Ørnhøi sier i dag at hans forståelse er og var at hvis ikke politikken tåler dagens lys, så svikter den når den kommer under press.

«Amerikanerne ville flytte GIUK lenger opp, noe som forutsette masse fra norsk side. Lyttekabler og diverse. Var en konflikt om hvor mye Norge skulle involveres. (...) Hvis du aksepterer prinsippet [om at alle ville ha USA til Norge] så er det ikke noe å spørre meg om. Dette ble aldri forelagt Stortinget. Det var konflikter i systemet, men de kom aldri til overflaten før jeg begynte på dette. Jeg søkte meg på Forsvarets høyskole. Ble sak av det, for sånne som meg skulle ikke slippes inn der (...) Hvis dette hadde blitt tatt opp offentlig ville [Høyre og Arbeiderpartiet] likevel vunnet fram, for det var jo klart flertall. Poenget er at sikkerhetspolitikk må forankres hos de folkevalgte.»²⁷²

Sjaastad husker at han var «fast gjest i Stortinget hver onsdag og svarte på spørsmål fra Ørnhøi»:

Det var alltid et ønske fra SV om å ta ting til Stortinget, men ikke noe konstitusjonelt som skulle tilsi at man skulle gjøre det. Alle regjeringer i moderne tid meg bekjent har hatt et RSU der man har behandlet denne typen saker. (...) Ørnhøi og Arent Henriksen var flinke til å ha bakspillere som ga dem problemstillinger, og det var en fin anledning fra meg til å bringe til torgs det jeg ville si. [Det var en] blanding av konstruktive innspill og gyllen anledning for Høyre og regjeringen til å si hva vi ville. Kunne også bli lei, for noen ganger var det å koke suppe på en spiker, for det var mer av det samme i nye vendinger.»²⁷³

²⁷⁰ NTB-tekst, 5. september 1985.

²⁷¹ Aftenposten morgen, 6. september 1985, s 3.

²⁷² Ørnhøi, intervju 11. august 2014.

²⁷³ Sjaastad, intervju 8. oktober 2015.

Ved valget i 1985 mistet Ørnhøi plassen på Stortinget. Både Koritzinsky og Henriksen stilte mange utenriks- og forsvarspolitiske spørsmål i den neste perioden, men ikke så mange av spørsmålene var direkte knyttet til marinestrategi i nordområdene, utover hvorvidt det kunne befinne seg atomvåpen på skip som gjorde anløp i Norge. Det følte antagelig litt tungt for både Ørnhøi og SV at han mistet plassen akkurat da planene om økt tilstedeværelse manifesterte seg i de store militærøvelsene i og rundt Vestfjorden.

Selv om ikke Koritzinsky stilte så mange spørsmål på Stortinget, deltok han i det offentlige ordskiftet. I Aftenposten 2. desember 1985 forsvarte han SV mot påstander fra Høyres Tore Austad om ensidighet i sikkerhetspolitikken. Dette mente Koritzinsky falt på sin egen urimelighet, siden han mente at begge parter, både USA og Sovjetunionen måtte fordømmes når de bidro til opprustning og høyspenning.^{274 275} Her er Koritzinsky muligens litt mer balansert enn det Ørnhøi brukte å være, for sistnevnte ser ut til å være mest opptatt av å fordømme USA. Ifølge Ørnhøi var han aldri bekymret for Sovjetunionen, ikke før på 90-tallet.²⁷⁶ I innlegget sitt henviste Koritzinsky videre til at Frydenlund i opposisjon også hadde uttrykt bekymring for den mer offensive marinestrategien, og uttrykte at Høyre ikke burde fortsette å være ukritisk støttende til alt USA foretok seg.²⁷⁷

Til tross for at det ikke ser ut til å ha vært stilt så veldig mange spørsmål på Stortinget de siste årene av 80-tallet, så kan det ha vært en oppfatning om at det var en del diskusjon: I en kommentar i september 1989 ble det pekt på at det ikke så ut til å bli noe mer av den fremskutte amerikanske strategien, både på grunn av det generelle tøværet, og at flere hangarskipkapteiner mente at det vil være en lite lur strategi å utsette seg for den militærmakten Sovjetunionen ville kunne mønstre så nært egen base. Dermed behøvde antagelig ikke Theo Koritzinsky å «plage Johan Jørgen Holst i Stortinget med flere spørsmål om en fremskutt amerikansk marinestrategi i Norskehavet.»²⁷⁸

Kristin Halvorsen kom ikke inn på Stortinget i 1985, men hadde noen opptredener som vara. I oktober 1986 fulgte hun opp Ørnhøis tidligere tråd om en mer fremskutt marinestrategi, og ba forsvarsministeren redegjøre for NATOs nye retningslinjer for maritime

²⁷⁴ Aftenposten morgen 2. desember 1985, s 2.

²⁷⁵ At «noen av oss» pekte på at opprustningen ikke var ensidig siden begge parter hadde gjort ting som kunne tolkes som opprusting, nevnte også Koritzinsky i en bisetning på telefon 30. juni 2014.

²⁷⁶ Ørnhøi, intervju 11. august 2014.

²⁷⁷ Aftenposten morgen 2. desember 1985, s 2.

²⁷⁸ Nordlys morgen 23. september 1989, s 9.

operasjoner som ble vedtatt i januar 1982. Disse mente hun innebar en ny og mer offensiv strategi. Holst svarte at NATOs gjeldende strategi ble vedtatt på organisasjonens ministerrådsmøte 12. desember 1967, mens et nytt «planleggingsgrunnlag for utarbeidelsen av forsvarsplaner» ble vedtatt av NATOs forsvarsplankomite i januar 1982. Holst svarte ganske vagt på hva dette innebar, men sa det ikke innebar en ny strategi, selv om Sovjetunionens oppbygging «har gjort det nødvendig å møte den maritime utfordring mer fremskutt enn tidligere.» Halvorsen tolket likevel svaret som en bekreftelse på at det forelå et planleggingsgrunnlag for en mer offensiv strategi enn tidligere. Dette var benektet av den tidligere regjeringen, og Stortinget hadde vært ukjent med saken, mente hun. Halvorsen spurte videre om forsvarsministeren kunne gi Stortinget en grundig redegjørelse om saken, hvorpå Holst svarte at han alltid var rede til å imøtekomme henstillinger fra Stortinget om redegjørelser som falt inn under hans ansvarsområde.²⁷⁹ Likevel kan det se ut som en slik redegjørelse ikke ble holdt.²⁸⁰ Om det skyldes at Holst ikke betraktet Halvorsens spørsmål som en «henstilling fra Stortinget», eller om han valgte å se bort fra oppfordringen, er ikke så lett å si. Den språklige tautrekkingen mellom Halvorsen og Holst om hvorvidt det var en ny strategi eller ikke, er generelt en ganske god oppsummering av mange av diskusjonene der SV tok opp marinestrategien på Stortinget.

3.7 Informasjon ut til offentligheten

At en del saker knyttet til internasjonale forhold og rikets sikkerhet holdes hemmelig, er ikke så underlig. Men det har vært hevdet at hemmeligholdet rundt kommunikasjon mellom Norge og USA om marinestrategien, så vel som på andre områder, har vært unødvendig strengt. Hemmeligholdet gjorde det vanskelig å etterprøve myndighetenes håndtering av viktige saker, som økt amerikansk tilstedeværelse i nordområdene. Hva visste egentlig den norske offentligheten om beslutninger som ble fattet, og om kommunikasjonen med USA?

Ifølge Per Egil Hegge fikk pressen omtrent ikke vite noe om denne typen sikkerhetspolitiske spørsmål fra norske myndigheter. Derimot var det en mye større åpenhet i Washington, og pressen opplevde at dokumenter kunne være hemmeligstemplet i Norge etter

²⁷⁹ Stortingets spørretime 15. oktober 1986. S.tid 50-51 (1986-1987)

²⁸⁰ Hverken jeg eller Stortingets arkivar kunne finne den.

at de var frigitt i USA. Hele apparatet i Norge var lagt opp til hemmelighold, inkludert diplomatene, som godt kunne stemple saker de hadde fra amerikanske aviser, med «hemmelig». Stortinget har også drevet et «avsindig» hemmelighold, mener han. Var du professor på et universitet, kunne det hende du fikk innsyn i dokumenter, men du måtte vite akkurat hvilken dato du skulle se på, noe som var vanskelig når datoene også var hemmelige.²⁸¹ Jahn Otto Johansen opplevde også å få mye mer informasjon fra amerikanske kilder enn fra norske, både før, under og etter tiden han var korrespondent i Washington i 1985 - 90. Han opplevde å få dokumenter, amerikanske så vel som norske, som var hemmeligstemplede i Oslo, men som kontaktene hans i Pentagon og State Department sa at han kunne bruke som han ville. De fleipet med at han heller kunne sette gradering på dokumentene når han kom hjem.²⁸² Dette tyder på at pressen i alle fall ikke har oppfattet norske myndigheter som slepphendte med gradert informasjon, men at det tvert imot har vært en overdreven hang mot hemmelighold.

Stein Ørnhøi ser ut til å ha opplevd hemmeligholdet på samme måte, ved at det lenge var lagt tett lokk på sikkerhetsspørsmål. Via sine amerikanske kilder kunne han selv finne ut av saker, og han meldte gjerne fra til Arne O. Holm i Dagbladet, som dro til Nederland og latet som han hadde informasjonen derfra, slik at kildene skulle dekkes. Ifølge Ørnhøi var det ikke mulighet til å få åpenhet om helt banale ting; man risikerte i stedet å bli truet med riksrettssak.²⁸³ Ifølge Arne O. Holm kunne dette stemme, men han kan ikke huske så mye fra det.²⁸⁴ Både Holm og Ørnhøi nevnte Ingolf Håkon Teigene som aktiv i dette arbeidet. Teigene døde i 2007, og det ser ikke ut til at han har kommet inn på temaet i bøkene sine. Til tross for samarbeidet med deler av pressen ser det ikke ut til at Ørnhøi hadde stor tiltro til resten av pressen når det gjaldt åpenhet. Ifølge han var både UD, Aftenposten og «det aller meste» knyttet «tett som fjell» mot Høyre og høyresiden i Ap.²⁸⁵

Det er ikke så overraskende at synet på informasjonstilgang var annerledes på innsiden av regjeringsapparatet. Nils Morten Udgaard mener at det på hans tid ikke var så mye som ikke var kjent utenfor, og at gode avislesere kunne plukke opp viktige ting.²⁸⁶ Men samtidig så han at det var et informasjonsbehov når det gjaldt deler av den amerikanske

²⁸¹ Hegge, telefonsamtale 7. januar 2016.

²⁸² J. O. Johansen, epost 10. januar 2016.

²⁸³ Ørnhøi, intervju 11. august 2014.

²⁸⁴ Holm, telefonsamtale 14. oktober 2015.

²⁸⁵ Ørnhøi, intervju 11. august 2014.

²⁸⁶ Udgaard, intervju 25. juni 2014.

marinestrategien, for på et møte med toppene i UD og FD stilte han spørsmål ved om man hadde vært konsekvent nok i å informere opinionen.

Anders Sjaastad mener at han selv ønsket en mer åpen linje enn det som hadde vært tilfellet før han. Dette mente han ville gjøre det lettere å fortsette den relative utenrikspolitiske enigheten mellom de politiske partiene, fordi SV og venstresiden i Ap brukte hemmeligholdet til å understreke sin skepsis. I motsetning til Hegge og Johansen så mener Sjaastad at det var mer hemmelighold hos amerikanerne, der en del avtaler som ble drøftet i Kongressen ble offentliggjort med sentrale deler merket «deleted». Sjaastad jobbet for avgradering av disse avtalene, noe som ble gjort til tross for motstand i NATO. Dette fikk han ros for fra SV, men han husker det som en litt bitter ros, siden SV mistet noen flaggsaker da man så at de sensurerte delene ikke var så farlige likevel.^{287 288}

²⁸⁷ Sjaastad, intervju 8. oktober 2015.

²⁸⁸ Sjaastad kom ikke med konkrete eksempler, og det er uansett klart at det vil være store meningsforskjeller når det gjelder åpenhet og hemmelighold, avhengig av hvem man spør.

4 Konklusjoner

Formålet med denne oppgaven har vært å undersøke hvordan norske myndigheter forholdt seg til endringer i den amerikanske marinestrategien på 1980-tallet. Eksisterende skriftlige kilder går ikke veldig dypt i tematikken, og jeg har derfor gjennomført et stort antall samtaler med relevante personer for få fram perspektiver som ikke har vært dekket til nå.

Det mest konkrete ved den nye marinestrategien var de store øvelsene fra 1985 til 1988, som inkluderte bruk av hangarskip i Vestfjorden. Norske myndigheter stilte seg i hovedsak positive til dette, både under Willoch- og Brundtland II-regjeringen. Forsvarsministrene og sentrale personer i Forsvaret var positive til at NATO og amerikanerne gjennom disse øvelsene viste det de så på som evne og vilje til å stille opp for Norge i en krise eller konflikt. SV var kritiske, da de mente øvelsene kunne bidra til et høyere spenningsnivå. Regjeringen parerte dette med at russerne hadde rustet opp så mye det siste tiåret at det var helt nødvendig å vise alliert solidaritet og styrke hvis avskrekkingen skulle ha noen funksjon.

Den taktiske treningen med hangarskip i Vestfjorden viste at hangarskipene var særdeles utsatt for angrep fra fiendtlige ubåter, som lett ville finne frem til dem. Til tross for dette, konkluderte forsvarsminister Sjaastad etter den første øvelsen med at terrengskjermingen hadde fungert etter hensikten, mens forsvarssjef Vigleik Eide i 1988 uttalte at han ikke lenger var bekymret for at Norge skulle bli liggende avskåret fra sine allierte. Flere av amerikanerne som var involvert, var også positive, men andre mente at hangarskip ikke hadde noe i trange fjorder å gjøre. Man kan stille spørsmål ved hvor viktig akkurat denne taktikken var, med tanke på all medieoppmerksomheten den fikk. Det var hyppig dekning av hangarskipenes besøk, men igjen kan nok dette knyttes til at det var noe konkret og spektakulært, mer enn noe militærtaktisk revolusjonerende som skulle vippe en eventuell konflikt med russerne i alliert favør.

Utenom øvelsene er det vanskelig å peke på noen konkrete endringer i amerikansk aktivitet i nord. Informasjon om ubåttaktivitet er ikke tilgjengelig, og det ser ikke ut til at det var noen økning i antallet amerikanske skip som viste flagg utenfor norskekysten. Dermed ble øvrige diskusjoner om marinestrategien knyttet til de momentene som befant seg på planstadiet, og som man kanskje ikke ville kjenne den fulle rekkevidden av før det brøt ut en eventuell konflikt.

Den delen av marinestrategien man var mest urolig for i Norge, var det som innebar en horisontal opptrapping, der en konflikt med Sovjetunionen for eksempel i Midtøsten skulle kunne flyttes til nordområdene gjennom et angrep på Kola. Det var usikkerhet rundt hvor langt opp i den amerikanske administrasjonen slike ideer gikk, og det var nok aldri del av en offisiell strategi. Likevel nevnte både Lehman og den amerikanske ambassadøren i Norge disse tankene ved noen anledninger. Slike planer ville ikke være i norsk interesse, og regjeringen, ved Sjaastad, mente at den hadde sendt tydelige signaler til USA om at den ikke støttet dette.

Når det gjaldt andre deler av strategien, som et mer fremskutt forsvar der man ikke lå og ventet på russerne ved GIUK-gapet, var norske myndigheter positive. Det ble sett på som nødvendig med en økende tilstedeværelse av allierte skip for å motvirke den store veksten i den russiske flåten gjennom 70-tallet og begynnelsen av 80-tallet. En økt tilstedeværelse skulle kunne virke avskrekkende på russerne, som ikke skulle få ta seg til rette i norske havområder uten at det fikk konsekvenser. Likevel ser det altså ut til at en økt tilstedeværelse mellom øvelsene ikke kom lenger enn til intensjonsstadiet.

Når det gjelder spørsmålet om hvordan norske myndigheter meldte norske interesser til USA, er det lite som tyder på at fantes systematisk kommunikasjon om marinestrategien. Det var mange formelle og uformelle fora, både bilateralt og innen NATO, der det var naturlig å ta opp marinespørsmål og nordområdespørsmål. Mye av kommunikasjonen skjedde nok muntlig, ifølge blant andre Anders Sjaastad. Johan Jørgen Holst hadde også gode kontakter i USA, og man kan anta at marinestrategien har vært tema når han har snakket med sine USA- og NATO-kolleger.

Både Sjaastad og Holst var forskere, tilknyttet NUPI, og hadde spesiell interesse for sikkerhetspolitikk. Holst skriver følgende:

Norwegian attitudes to the US forward maritime strategy may seem overly ambivalent. For a number of years Norway complained about inattention and worried about falling behind the “maritime frontiers” of the Soviet Northern Fleet while American attention was absorbed by the Central Front. (...) Too much attention, like inattention, can breed tension, however. (...) In many ways, Norwegian concerns about the forward maritime strategy are caused by rhetorical excesses rather than action²⁸⁹

Her gir Holst sin egen analyse av den norske responsen, og peker på at både manglende oppmerksomhet og for mye oppmerksomhet kan føre til spenninger. Notatet er publisert

²⁸⁹ Holst, NUPI-notat nr 356, juni 1986, s 14.

måneden etter at han ble forsvarsminister, altså akkurat da han selv overtok rollen med å finne en passende balanse i oppmerksomhet om nordområdene. Holst skriver videre at strategien er presentert litt som en «okse i en porselensbutikk», ved at den amerikanske retorikken ikke passer helt inn i det nordiske ønsket om gjensidig tilbakeholdenhet og lavspenning.

Begge forsvarsministrene uttalte seg flere ganger positivt om økt amerikansk tilstedeværelse. Noe man kan stille spørsmål ved, er om Sjaastad og Holst utad ga en realistisk forståelse av USAs motiver. Når de vektla at økt marinenærvær var bra fordi det bidro til å styrke forsvaret av Nord-Norge, trodde de da selv på at dette var hovedhensikten med den nye strategien? USA vil alltid først og fremst handle ut fra egeninteresse, og det ville være i amerikansk, ikke nødvendigvis norsk, interesse å nedkjempe sovjetiske marinestyrker nærmere Sovjetunionen. Man kan se for seg at de to forsvarsministrene fokuserte på forsvaret av Nord-Norge for å få en bred politisk oppslutning om strategien, noe som igjen var nødvendig for å kunne være tydelig overfor USA på at man ønsket en tilstedeværelse. Her er balansegangen mellom integrasjon og avskjerming til stede igjen. Man kunne ikke vite sikkert om en amerikansk strategi ville innebære en offensiv mot Kola, men var villig til å ta sjansen, siden risikoen ved å ikke ha amerikanerne i ryggen ble sett på som større.

Vanligvis vil sterk vilje til integrasjon i forholdet til USA og NATO bety at man prioriterer avskrekking fremfor beroligelse i forholdet til Sovjetunionen. Motsatt vil et sterkt ønske om avskjerming bety at beroligelse prioriteres høyere enn avskrekking. I tilknytning til marinestrategien kan det virke som om Sjaastad og Holst både ønsker sterkere integrasjon, ved at de ønsker øvelsene velkommen, og samtidig er opptatt av å berolige. Denne balansen ser ut til å være ganske gjennomgående, selv om Holst kanskje var tydeligere på det beroligende aspektet enn Sjaastad.

Den debatten som engasjerte flest nordmenn utenfor styringsapparatet, var diskusjonen om atomvåpen på amerikanske skip i norske havner. Både Sjaastad og Holst regnet nok med at det var slike våpen om bord, men visste at det var lurt å ha lavest mulig fokus på dette. Enkelte kunne tenke seg et større offentlig ordskifte om marinepolitikken også, som Arne Olav Brundtland:

Efter at den amerikanske marineminister John Lehman for et par år siden var på offisielt besøk i Norge og orienterte om sin marinestrategi om fremskutt, kraftig og tidlig innsats i nord, har vi egentlig aldri fått den debatten som vi som nasjon trenger.²⁹⁰

Den perioden det antagelig ble gjort mest i regjeringsapparatet for å fastsette hva Norge egentlig skulle mene om den amerikanske marinestrategien, var våren 1986. Da ble det avholdt et møte på statssekretærnivå hvor man snakket om blant annet harmonisering av synspunkter og hva man skulle gjøre videre. Det ble da informert om at UD holdt på med en analyse av de politiske virkningene av økt amerikansk nærvær, og det ble avtalt å holde et nytt møte rundt påske. Til tross for intensjonene ser det ut til at det videre arbeidet strandet, muligens grunnet regjeringsskiftet: Det synes uklart om UD's rapport i det hele tatt ble ferdigstilt, og påskemøtet ble ikke avholdt.

Marinestrategien var nok aldri en hovedsak på vanlige regjeringsmøter hverken hos Willoch eller Brundtland-regjeringen. Temaet ble drøftet på noen RSU-møter, men for øvrig mest mellom statsminister, utenriksminister og forsvarsminister. Dette er forståelig, siden det var kompliserte forhold å sette seg inn i, og det var ikke noen spesiell grunn til at regjeringene som helhet skulle diskutere dette. Selv om noen spørsmål ble tatt opp på Stortinget var det heller ikke der et veldig hyppig tema. Jervell skriver om hvorfor det har vært liten interesse for temaet:

Nordiske politikere har, for det første, vært opptatt av andre sikkerhetspolitiske spørsmål. Interessen har vært samlet om enkeltsaker, som nøytronbomben, utplassering av mellomdistanseraketter i Europa og nordisk atomvåpenfri sone. Det har ført til at politiske oppmerksomhet er trukket vekk fra Nordområdene. For det annet har den maritime utvikling i nord antagelig ikke vært et særlig attraktivt politisk emne. Spørsmålet er komplisert og kan fortones seg som mindre interessant for politikere som søker enkle og raske løsninger.²⁹¹

I Arbeiderpartiet var det mange som interesserte seg for sikkerhetsspørsmål, men det kan se ut som det likevel var få som brydde seg veldig mye om den nye marinestrategien. Det er få eller ingen skriftlige kilder som peker på at tematikken har vært diskutert, og bare helt sentrale personer, som Stoltenberg, kan huske dette 30 år etter. Mens noen opplevde høyresiden i partiet som haleheng for USA på sikkerhetspolitiske spørsmål, og andre igjen følte seg kneblet, uttalte for eksempel Frydenlund at man hadde hatt en god debatt i partiet, og at resultatet var det som ville bli partiets og dermed landets utenrikspolitikk. Høyresiden i Ap var i stor grad enig med Høyre om norsk sikkerhetspolitikk på 80-tallet. Dette ga en kontinuitet som ble sett på som viktig. Dermed blir det stort sett nyanser å finne dersom man

²⁹⁰ A. O. Brundtland, i Aftenposten 3. januar 1986.

²⁹¹ Jervell, 1987, s 162.

ser etter forskjeller mellom Willoch og Brundtland II i hvordan man kommenterte den amerikanske marinestrategien. Den tydeligste opposisjonen mot den brede enigheten var, ikke overraskende, SV. Den mest aktive på å komme med kritiske innspill, var Stein Ørnhøi, som gjentatte ganger brukte Stortingets talerstol til å peke på det man mente var en konfliktdrivende politikk fra de vestlige landenes side.

Journalister som jobbet med sikkerhetspolitiske spørsmål, opplevde norske myndigheter som overdrevent forsiktige med hva de kunne si eller gi til pressen. Dokumenter kunne være hemmeligstemplet i Norge, men likevel tilgjengelige i USA hvis man bare visste hvor man skulle lete. I en tid med mye usikkerhet kan man forstå hvorfor styresmaktene heller ville dele litt for lite enn litt for mye, selv om dette naturlig nok ble opplevd som frustrerende hos journalister, forskere og politikere som ikke var innenfor den «harde kjernen».

1980-tallet var en tid med høyt spenningsnivå, og med tanke på den store maritime utbyggingen i Sovjetunionen var det ikke så rart at norske politikere var opptatt av å knytte USA nærmere. Som i andre sikkerhetspolitiske saker bærer diskusjonene rundt den nye marinestrategien preg av balansen mellom integrasjon og skjerming, og avskrekking og beroligelse. Hva den nye amerikanske marinestrategien ville innebåret for Norge dersom det hadde brutt ut en konflikt, vil man ikke kunne vite sikkert, siden det aldri ble en realitet. Men man må regne med dersom det hadde blitt en konflikt der Norges og USAs interesser ikke var sammenfallende, så er det til syvende og sist amerikanske interesser som ville avgjort hvilke deler av den nye marinestrategien som faktisk ville blitt gjennomført.

Kilder

Intervjuer

John Kristen Skogan, 15. oktober 2012.

Nils Morten Udgaard, 25. juni 2014.

Oddmund Hammerstad, 26. juni 2014.

Svein Efjestad, 11. juli 2014.

Stein Ørnhøi, 11. august 2014.

Anders Sjaastad, 8. oktober 2015.

Ingrid Eide, 8. april 2016.

Sverre Lodgaard, 14. april 2016.

Telefonsamtaler

Fredrik Bull-Hansen, 25. juni 2014.

Ragnvald Solstrand, 27. juni 2014.

Theo Koritzinsky, 30. juni 2014.

Nils Petter Gleditsch, 1. juli 2014 og 6. april 2016.

Jacob Børresen, 7. juli 2014.

Sverre Jervell, 7. juli 2014.

John Arthur Lunde, 10. juli 2014.

Trond Johansen, 21. juli 2014.

Amund Lundesgaard, 5. august 2014.

Egil Eikanger, 10. august 2014.

Torolf Rein, 31. august 2014.

Erik Klippenberg, 19. september 2014.

Anna Guldvog Sevje, oktober 2015.

Arne O. Holm, 14. oktober 2015.

Per Egil Hegge, 7. januar 2016.

Thorvald Stoltenberg, 21. januar 2016.

Kirsti Kolle Grøndahl, 11. mars 2016.

Tom Thoresen, 22. mars 2016.

Thorbjørn Berntsen, 29. mars 2016.

Grete Knudsen, 14. april 2016.

Epostkorrespondanse utover personer allerede nevnt

Jahn Otto Johansen, 10. januar 2016.

Kåre Willoch, 19. mars 2016.

Arne Karstad, 8. April 2016.

Upubliserte kilder

Referat fra møte i Regjeringens sikkerhetsutvalg 6. desember 1984. Mottatt på epost fra Riksarkivet 19. november 2015.

Referat fra møte i Regjeringens sikkerhetsutvalg 31. januar 1985. Mottatt på epost fra Riksarkivet 19. november 2015.

Referat fra møte i Regjeringens sikkerhetsutvalg 5. desember 1985. Mottatt på epost fra Riksarkivet 7. april 2016.

Referat fra møte i Regjeringens sikkerhetsutvalg 17. april 1986. Mottatt på epost fra Riksarkivet 7. april 2016.

«Vurdering av de politiske sider ved et endret mønster for flåteøvelser i norske farvann», notat til statsministeren 4. februar 1986. Tatt bilde av hos Nils Morten Udgaard 25. juni 2014, og mottatt på epost fra Riksarkivet 7. april 2016.

Referat fra møte på statsministerens kontor om marineoperasjoner i nordområdene, 26. februar 1986. Tatt bilde av hos Nils Morten Udgaard 25. juni 2014, og mottatt på epost fra Riksarkivet 7. april 2016.

Johan Jørgen Holst, foredrag på Folk og Forsvars beredskapskonferanse 16. desember 1986. Funnet i Arbeiderbevegelsens arkiver, mappe for fraksjonen for forsvarskomiteen på Stortinget 10. mars 2016.

Sverre Jervell, notater til UDs historieprosjekt. Mottatt på epost fra Jon Bech 7. juli 2014.

Stortingsarkivet

Interpellasjon 13. april 1984, S.tid 3424-3431 (1983-1984)

Spørretime 12. desember 1984, S.tid 1970 (1984-1985)

Spørretime 16. januar 1985, S.tid 2359-2360 (1984-1985)

Spørretime 20. februar 1985, S.tid 2709 (1984-1985)

Spørretime 15. oktober 1986, S.tid 50-51 (1986-1987)

Aviser

Aftenposten

21. mars 1983

21. september 1983

4. oktober 1983

21. oktober 1983

15. mars 1984

14. april 1984

14. september 1985

20. september 1985

21. september 1985

19. november 1985

2. desember 1985

6. september 1985

3. januar 1986

22. februar 1986 (Aften Aften)

11. juli 1986

30. august 1986

26. september 1986

31. august 1987

5. november 1987

VG

13. oktober 1977

20. august 1983

24. februar 1986

NTB-tekst

5. september 1985

31. august 1986

23. februar 1988

Nordlys

12. august 1988

18. august 1988

21. september 1988

23. september 1989

Stavanger Aftenblad

20. februar 1986

Nettavisser

Ny Tid: https://www.nytid.no/sa_nei_men_apnet_for_atomvapen_i_norge/ (hentet mars 2016)

Aftenposten: <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Ville-gi-spionsjef-oppreisning-6402742.html> (hentet mars 2016)

Dagbladet: <http://www.dagbladet.no/nyheter/2000/03/02/196476.html> (hentet mars 2016)

Nettressurser

Landsmøteprotokoll for Arbeiderpartiets landsmøte 1985:

http://www.arbark.no/eldok/DNA1985_2.pdf

Sejersted, 2012: <http://www.uio.no/om/samarbeid/samfunn-og-naringsliv/partnerforum/arrangementer/aktualitet/2012/sejersted.pdf>

Litteratur

Brundtland, Arne Olav og Gjelsten, Roald. "Europeisk marineaktivitet i nordområdene". *Internasjonal Politikk* nr 6, 1986. NUPI.

Brundtland, Gro Harlem. *Mitt liv 1939-1986*. Oslo: Gyldendal norsk forlag, 1997.

Børresen, Jacob. «USA-marinens operasjoner i Nord-Atlanteren og Norskehavet». NUPI-rapport nr 89, 1985.

Børresen, Jacob, Gullow Gjeseth og Rolf Tamnes. *Allianseforsvar i endring : 1970-2000, bd 5. Norsk forsvarshistorie*. Bergen: Eide 2004.

Frydenlund, Knut. *Lille land – hva nå? Refleksjoner om Norges utenrikspolitiske situasjon*. Oslo: Universitetsforlaget, 1982.

Frydenlund, Knut. *En bedre organisert verden: Taler, innlegg og taler*. Oslo: Tiden norsk forlag, 1987.

Hodne, Bjarne, m. fl. *Muntlige kilder – Om bruk av intervjuer i etnologi, folkeminnevitenskap og historie*. Oslo: Universitetsforlaget, 1981.

Holst, Johan Jørgen. "The Security Pattern in Northern Europe: a Norwegian view". NUPI-notat nr 356, 1986.

- Huitfeldt, Tonne. "NATO and the Northern Flank", i *Årbok for Forsvarshistorisk forskningscenter*. Oslo: Tano, 1987.
- Jervell, Sverre. *Spillet om Norskehavet – eller hva skjer med Norge?* Oslo: Tiden norsk forlag, 1987.
- Lehman, John F. *Command of the Seas*. Annapolis: Naval Institute Press, 1988.
- Mearsheimer, John J. «A Strategic Misstep: The Maritime Strategy and Deterrence in Europe» i *International Security*, vol 11, No 2. MIT press, 1986.
- Melby, Svein. "Norskehavsområdet i amerikansk marinestrategi". *Internasjonal Politikk*, Temahefte 2, 1985. NUPI.
- Melby, Svein. "Nordområdenes rolle i fremtidig amerikansk sikkerhetspolitikk". *Internasjonal Politikk* 1-2, 1989. NUPI.
- Njølstad, Olav og Wicken, Olav. *Kunnskap som våpen: Forsvarets forskningsinstitutt 1946 – 1975*. Oslo: Tano Aschehoug, 1997.
- Nyhamer, Jostein. *Arbeiderbevegelsens historie i Norge: Nye utfordringer*. Oslo: Tiden norsk forslag, 1990.
- Riste, Olav og Tamnes, Rolf. «The Soviet naval threat and Norway». Forsvarshistorisk forskningscenter notat nr 3, 1986.
- Riste, Olav. *Norway's Foreign Relations – A history*. Oslo: Universitetsforlaget, 2005.
- Sevje, Anna Guldvog. *Ruste opp for å ruste ned: Striden rundt NATOs dobbeltvedtak i Norge i 1979*. Masteroppgave i historie, UiO, 2010.
- Skogan, John Kristen. «Amerikansk marinestrategi i Norskehavet fra norsk synsvinkel». NUPI-notat nr 390, 1988.
- Stoltenberg, Thorvald. *Det handler om mennesker*, Oslo: Gyldendal norsk forlag, 2001.
- Tamnes, Rolf. *Norsk utenrikspolitikkens historie, Bd 6, Oljealder 1965-1995*. Oslo: Universitetsforlaget, 1997.
- Tamnes, Rolf. *The United States and the Cold War in the North*. Oslo: Ad Notam, 1991.